

A

BECSKEREKI VÁR.

Dr SZENTKLÁRAY JENŐ

I. TAGTÓL

(Olvastatott a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának 1886.

január 11-én tartott ülésén.)

BUDAPEST, 1886.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

Torontál megyének Marost-Dunát összekötő jelenlegi terjedelmes síkságán, melyen hajdan az ősi Torontálon kívül még Csanád-, Temes- és Horom megyék jókora része, Keve vármegye pedig egészen helyet foglalt, a fennállott sok régi kisebb-nagyobb erődítmény közül egynek multját sem borítja sűrűbb homály, mint a becskerek-i várét, melyről mind ez ideig az volt a vélelem, hogy korára nézve egyidős a többi dél-magyarországi várakkal, és olyan régi, mint a temesvári, lippai, szörényi, kevei, csanádi, becsei stb. környékbeli várak.

Most élő nemzedékünk már nem láthatá a becskerek-i vár romjait, — és így természetesen az egykoron nevezetes erősség eredetét sem határozhatta meg a vár strukturájából levonható következtetések alapján. Ugyanis a becskerek-i várfalak az 1699-dik évi karlóczai béke szerződési feltételeinek értelmében már mintegy 185 évvel ezelőtt egész a föld színéig lebontatván, de sőt még ama hely is, hol a vár egykoron állott, a Mercy Claudius által hamvaiból újra fölélesztett Nagy-Becs-kerek városának modern építkezései által teljesen elfödöttné, nem nyújthatott többé támpontot *a vár alakjának, topographiájának, eredetének és korának meghatározására.*

Vannak azonban egyes régibb írott emlékek és feljegyzett hagyományok, melyek ámbár nem nyújtanak is felvilágosító a priori adatokat a nevezett vár korára nézve, azért mégis szerfelett tanulságosak; mert egyedül ezen emlékek nyomán ismerjük meg hozzávetőlegesen a becskerek-i vár külalakját és stratégiai topographiáját, úgy hogy az egykori erődítménynek eléggé világos képét állíthatjuk szemünk elé.

A brüsseli államlevéltár magyar vonatkozású iratai közt előfordul egy levél 1551-dik évi augusztus hó 20-dikáról, mely-

ben I. Ferdinánd királynak Budán tartózkodó és az alföldi dolgokban jártas német udvari tisztviselője következőkép írja le a király kezére jutott és szerinte *bevehetlen* (ynvberwündlich) becskereki várat: »A becskereki várkastély — úgymond — mely Görög-Fehérvártól mintegy öt német mértföldnyire fekszik, a természet által van védelmezve. A becskereki vár olyan erősség, a minő Temesvár, és ennek alakjára is van építve; katonasága azonban felerészben spanyol, felerészben pedig német. A királyi felség rendeletéből mindenféle hadi szükségletekkel jól van felszerelve. A Temesvári Tartományban létezik ugyan, de közelebb van Oláhországhoz, mint a magyar földhöz.« — A becskereki várhoz hasonló temesvári várat pedig ugyanezen udvari királyi tisztviselő így említi: »Temesvár várkastélya rónavidéken van ugyan, de kemény kősziklán épült,¹⁾ és meglehetősen tágas erősség. Természetes helyi fekvésénél fogva »ex ipso situ« olyan erős, hogy szinte bevehetetlen. El van látva faczölözetekkel és földsánczokkal is; van benne meglehetősen számú lakosztály és szoba. Magyar modorban (auf hungerisch) és eléggé jól van építve! A várkastély udvarán eleven forrású kút áll, melynek vizére csak hosszadalmas és a kemény kősziklában eszközölt mély ásás után akadtak. Azonkívül találtak még a várban jó cisternák is, melyek csak ritkán apadnak ki. A várkastély közvetlen közelében folyik a Temes (Tomisch), és ez a körülmény hathatós oltalmára szolgál a várnak.«

Ha tehát e nevezetes XVI. századbeli emlék tanúsága szerint a becskereki vár abban az időben olyan volt, mint a temesvári: úgy akkor valószínűséggel elmondhatjuk róla, hogy *erős, majdnem bevehetetlen vár volt, falakkal, faczölözetekkel és földsánczokkal körülvéve, kedvező természetes fekvéssel, meglehetősen tér fogattal, a lakások és szobák jókora számával, várkúttal vagy cisternákkal.*

Ama korban, melyről szólunk, a Maros, Tisza és Aranka közt elterülő termékeny síkság, egészen le a Béga torkolatáig, nagyobb részben álló vizek és bűzbödő mocsarak által volt elborítva; Nagy-Becskereknél pedig egy kiterjedt vízmedence

¹⁾ V. ö. Pestynek erre vonatkozó értekezését.

létezett, melyet a környékbeli rácz nép emberemlékezetet meghaladó idők óta »Vidovai-tónak« nevezett. A Cuspinianus János által 1553-ban kiadott Lazarus-féle magyarországi térképen egy roppant terjedelmű tónak (Lacus Betzkereck) délnyugoti csúcsában tágas szigetét látunk, bizonyára a mostani Becskerék magasabb részeinek talaját, melynek déli végészélben látható — pars pro toto — a becskereki várkastélynak esúcsfedelese donjonja. Már jobban kivehető ez a Mair Sándor által 1596-ban kiadott »Aigentlicher Abriss und Beschreibung der Belögerung Temeswar sambt derselben Reuier« című helyrajzi térképen, mely nemcsak a becskereki tó terjedelmét s a bele ömlő patakokat és ereket mutatja, de a tó szigetén álló becskereki vár őrtornyainak és egyes kiemelkedőbb épületeinek alakját is kicsiny, de tisztán kivehető vázlatban tünteti fel.¹⁾ Ezek az adatok tehát még inkább kibővítik lelki szemünk előtt a hajdani becskereki vár fogalmát. Megértjük belőlök, hogy a vár természetes védelmét, melyet a brüsseli irat fölemlít, nagy kiterjedésű tó képezte, mely a szigeten épült és őrtornyokkal is ellátott várat minden oldalról körülfogta és megközelíthetlenné tette. Rónás vidéken ugyanis főleg a nedves és mocsaras helyeket keresték fel eldödeink várépítésre, hogy így az erődítmény köröskörül vízzel legyen védelmezve. Az ilyen várakat vízi- vagy sárváraknak nevezték. E szerint a becskereki vár is ilyen vízivár volt, mivel egy akár a Béga folyóból lecsapolt, vagyis mesterségesen készült, akár pedig természetes képződésű tónak hullámai közepette épült. A tónak medenczéje, ártere és vízmosta mélyedései, noha azóta már nagyon megváltozott e vidéknek physiognomiája, sok helyen még mai napig is láthatók Becskerék környékén.

Ha synchron analogiákra hivatkozni szabad, a becskereki vár, szintúgy mint általában összes középkori magyar váraink, nagyon egyszerűen volt berendezve. Alkatrészei voltak: a bástyák vagyis a kőből épített várkerítés, a belső és külső vár körsánczai, az őrtorony vagyis a donjon a várkas-

¹⁾ Az érdekes térkép *Leonfrancesi Enea* gyűjteményében található, kinek szíveségéből használtam. Ajánlva van: »Generoso Duca Antonio Juniori Fuggero Baroni.«

tély udvarában, a vár urának és cselédségének lakházai, a vendégnép számára berendezett lakosztályok, talán egy lovagterem, a kincstár, börtön, vízforró medencék stb. Kapu csak egy szolgált a várba, mely árkú sánczra fektetett vonóhíddal. A külső vár, mely Beeskereken minden valószínűség szerint tölgyfa-czölöpzetten és magosra töltött körsánczokkal volt bekerítve, sokkal terjedelmesebb volt a belső várkastélynál. Itt álltak az őrség és egyéb várlakosság lakházai, az istállók és gazdasági épületek, a várkertés az erődítésekhez szükségelt gerendák, dúczok és megfaragott czölöpök halmazai. A beeskereki várhoz a faanyagot nagy mennyiségben szolgáltatatták a Tisza és Béga partjait, de sőt ezen egész vidéket dúsan ellepő tölgyfa-erdők, melyeknek ma már csak Nagy-Beeskereken és Török-Becsén van még némi emlékeztető maradványuk. Ezen tölgyfa-erdők még III. Ferdinánd és I. Leopold korában is oly bőven fedezték az altisza-vidéki nép faszükségletét, hogy még halottaikat is közönségesen tölgyfa-koporsókban temették, miként azt az ezen korból való feltárt temetők elszencsedett és majdnem megkövült, de még mindig eléggé ép tölgyfa-koporsói bizonyítják.

A középkori várépítkezés technikája is szerfelett egyszerű volt. Durva, itt-ott kalapácsütéssel hegyeitől megfosztott terméskövek, egymás mellé és egymás fölé egyenes sorban elhelyezve, képezték az építési rendszerre nézve ugyan primitív, de sziklaerős bástyafalakat. A vastagabb falazatok készítésénél úgy jártak el, hogy a terméskövből emelt falak közti üreget megtöltötték kőragaszszal vegyített törmelékkel és apró kavicsokkal, úgy hogy a termésködarabok csak a fal külső burkolata gyanánt szerepeltek.¹⁾ A beeskereki vár, mint Istvánffy az ellenség vallomása után beszéli, ezen kö-építési felszerelvénye mellett olyan erős volt, hogy Mohamed bég, ki a várat 1551-ben mintegy 20—30 ezernyi sereggel ostromolni kezdé, inkább csak a rácz várnép árulása következtében vehette be azt.²⁾

¹⁾ Czobor: Magyarország középkori várai.

²⁾ *Rer. Hung. Decad. XVII.*, 185.

II.

Délmagyarországi történetíróink egyhangú megegyezéssel bizonyítják, hogy a beeskereki vár ama magaslaton állott egykoron, melyet ma a vármegye épületei foglalnak el, Nagy-Beeskereken városa főpiacán. Bárány Ágoston, Torontál megye hajdanának történetírója és e megye egykori levéltárnoka, felemlíti művében, hogy ő maga a negyvenes években még több épületalapot látott a beeskereki régi várból a megyeház udvarán. Említi továbbá, hogy 1812—1815. táján még egy török mecsét is ott állott a megyeház udvarán; azonban a beeskereki várnak és a félhold másfél százados uralmának ezen hemohosult emlékét, az említett években, Kisszántói Lányi József főispánsága, Márffy József és Ittebei Kiss Antal alispánsága alatt, »megbocsáthatatlan vandalizmussal« lerombolták. A megyeház telkén eszközölt többszöri ásátások s a földben való vájkálások egy török fürdőt és vízvezetési csöveket is napfényre hoztak, melyek szintén a régi vár tartozékai valának. A negyvenes években, a vármegyei udvartelek tövében, a hol egykoron az Ó-Béga hőmpolygeté hajjait, két régi hidfőt ástak ki, melyekről Bárány azt hiszi, hogy valószínűleg a hajdani vár 1594. táján készült függőhídjának maradványai valának.¹⁾

Beeskereken a török hódoltság korszak alatt népes, virágzó város volt, nevezetesebb szőlőtermeléssel. *Ekkor egy ideig egy nyugalmazott szultánné is bennlakott a várban.* Midőn a zentai diadal után 1697-ben a császári hadak bevonultak a Savoyai Jenő herceg által visszafoglalt várba, ott az előbbeni jólétnek, melyet most a hosszantartott háborús idők letiportak, még nagyon szembeötlő nyomaít lehetett látni. *Sok kőépület, egy karesü minarettel ellátott régi moschea, török fürdők, vízvezetékek és egy quader-quai, mely a bégai kikötőt körülfogta, hangosan beszélő tanúi valának a jobb múltnak.*²⁾

¹⁾ Torontál megye hajdama, 81. l.

²⁾ *Feldzüge des Prinzen Eugen v. Savoyen. I. R. II. k.*

A becskerekai megyei székház most folyamatban lévő átalakítása alkalmából, a m. é. jún. hóban foganatosított alap-ásatási munkálatok folytán, ismét napfényre került a becskerekai várnak közel kétszáz év óta eltemetett egy jókora rommaradványa, a belső várkastély bástyájának egy része. A kiásott várromot Tallián Béla alispán meghívására m. évi július hó 2-án magam is megtekintettem s minden iziglen behatóan megvizsgáltam. A bástyarészlet a mai régi megyeház északi szárnyától 7,5 méternyi távolságra veszi kezdetét és három falból áll, melyek közül az északi és déli oldalra nézők keresztmetszete 1,10 méter s az ezeket összekötő keleti falé 1,50 méter. A várfalak 2,70 méter mélységre ásattak ki.

Az ekkép felfedezett várbástya építészeti modorát valami határozott stílra nem lehetett visszavezetnem, mert sem nyílásoknak, sem pedig architekturai kiképzéseknek nyoma nem volt látható a kiásott falrészleten. A romnak, a mennyi belőle a földből kilátszott, szabadon álló homlokzata nem lévén, más rendeltetése nem is lehetett, mint hogy talapzatul szolgált a hajdani becskerekai vár kőkerítésének. S hogy ezen alapfal csakugyan a régi becskerekai várnak rommaradványa, azt kétségen kívülé teszi az a körülmény, hogy $9\frac{1}{2}$ méternyi szélességben kiszögellést tüntetett elő s egész 1,50 méternyi vastagsággal birt. A fal, középkori várainknak fennemlített magyar modorában, vegyes anyagból, nevezetesen pedig réteges, idomtalan terméskőből, közbe-közbe trachyt-kötömbekből és a mostani tégláinkhoz egészen hasonló s egészen közönséges égetett agyagtéglákból van felrakva. A vakolatanyag itt is oltott mész, homokkal és apró kavicssal vegyítve. Ezen anyag, törési dessinjéből ítélve, bizonyára úgy készült, hogy a mész oltás után nem lett vízzel hígítva, hanem a tisztán oltott mész legott homokkal vegyítettett. A falépitményben, egymástól mintegy 5—6 méternyi távolságra, 4—5 darabból álló pilótacsoportnak üregei és korhadt maradványai találtattak. Azonkívül a fal egész hosszában, annak mindkét oldalán, a külső siktól mintegy 20 centiméter távolságra, a falban végig nyúló gerendák korhadt részei és üregei is láthatók valának. ¹⁾

¹⁾ Zaboretzky Ferencz műépítész-mérnök jegyzőkönyvi jelentése. Torontálmegyei levéltár, 1885. jún. 27. 15,971. sz.

Ha az ásatásokat a székházi építőzések rayonján kívül is minden irányban szabadon és elegendő költséggel lehetett volna folytatni: mi sem leendett vala könnyebb, mint egész terjedelmében előtüntetni a hajdani becskerekai várnak építészeti constructuráját. Azonban e költséges és előreláthatólag kevésbé jutalmazó tudományos passióra ezúttal sem alkalom nem kínálkozott, sem rá való költség nem jutott.

Mindazonáltal az eddigi csekélyebb méretű ásatásnak is megvan az a tudományos tekintetben nagy horderejű haszna, hogy az említett bástyaromnak feltakarása által támpontot nyújtott a vár építkezési technikájából következtetéseket vonni le a kor meghatározására; de egyszersmind ösztönzésül is szolgált a történeti adatok kritikai áttanulmányozására, a mi által lehetővé lön biztosan megállapíthatni a becskerekai várnak eredetét, miről pedig a valósághoz különben nagyon közeljárom Bárány azt írta egykor, hogy annak kipuhatólása talán örökös kérdés marad.

III.

A becskerekai várról Grisellini óta napjainkig, vagyis száz esztendő lefolyása alatt, egész kis irodalom keletkezett már. Délmagyarország első történetirójának ma már nem lenne tehát oka aggodalmasan panaszkodni a miatt, hogy a történetirók hazánk ezen déli végszéleinek multjával mit sem törődnek, azt elhanyagolják. Délmagyarország ma már oly gazdagon van képviselve történeti és régiségtudományi irodalmunkban, mint hazánknak tudományilag mívelt bármely más vidéke. Mindamellet még vajmi sok a megoldatlan kérdés és a végezni való munka! *E kérdések közé tartozik a becskerekai vár korának s eredetének megállapítása is.*

Történetiróink közül többen messzé visszavitték Becskerek vára keletkezését egész az ősidők téveteg homályába. Voltak, kik a vár eredetét a rómaiak korában, mások, kik azt a népvándorlási korban kutatták. Vannak, kik azt hiszik, hogy e vár a magyar kereszténység első századaiban valamegyik Árpád-házi király által alapított, vagy pedig hogy az Anjou-nemzetségbeli fejedelmek intézkedéséből készült.

E vélekedések és állítások semmi történeti alappal sem

birnak és egytől-egyig mind hamisak! Ezzel egész terjedelmes épülete omlik össze a nagy régiség után vágyakozó históriai combinációknak és túlmerész következtetéseknek.

Könnyebb átlátszóság okáért egybefoglalom itt röviden ama *tévedéseket*, melyek történetirodalmunkban a becskerekí vár keletkezéséről előfordulnak. Azok némelyikét, jobb meggyőződés híján, én is vallottam. Azonban az *imént eszközölt ásatások folytán felszínre került kétségtelen adatok és az azokból kiinduló behatódó történeti vizsgálataim igazabb nyomokra tereltek át.* Ugyanis tévedés, hogy a mai Nagy-Becskereken valaha római colonia létezett volna, melyet némelyek szerint Margumnak, mások szerint Begueynek neveztek, mely a népvándorlási zivatarokban fenntartván magát, még Árpád bejövetelekor is létezett volna. Tévedés, hogy Torontál Szent-István kormánya alatt bárminemű honvédelmi gondozásban részesült és Becskerek hadászati felszerelést vagyis várat nyert, sőt várispánsági centrummá is alakítottatott volna. Az is tévedés, hogy Becskerek már Zsigmond király idejében (1395—1437) várral lett volna megerősítve, melyet a temesközi vármegyékbe becsapott törökök nem vehettek be. Tévedés, hogy a budai káptalan 1422-dik évi örökvallási levelében említett Becskerek már mint vár jutott volna Brankovics György szerb deszpotá kezeiből Birini Pál birtokába. Végre más egyebek közt az is tévedés, hogy Becskerek, mint stratégiai fontosságú vár, I. Mátyás királyt többször fogadta volna kebelében.

IV.

Midőn a becskerekí várfalak és váralapok újból való feltakarásának hírért vettem, az ásatást főleg azért tartottam rendkívül érdekesnek, mert az ásatás adataiból ezuttal biztosan hittem eldönthetni egyes történetíróink ama állításának mibenlétét, hogy Becskereken római colonia létezett és a becskerekí vár római castrum felett épült volna.

Leggondosabb kutatásaim a becskerekí vár alapjaiban és a kiásott romok egész területén arról győztek meg, hogy *azon a helyen, hol Becskerek jelenleg áll, soha rómaiak nem tanyáztak.* Valamint ezelőtt soha senki sem akadt e helyen római élet nyomaira, úgy a mostani legújabb ásatások is tel-

jesen eredménytelenek maradtak a rómaiság dolgában. Egy római érmecke, egy római téglamorzsa, valamely antik faragvány, urnadarab, ékszer, edény vagy más egyéb római házi-eszköz, ha nem engedtek volna is apodictice következtetni egy e helyen fennállott római castrumra avagy népesebb coloniára, mindazonáltal annyit mégis bizonyítottak volna, hogy Becskerek város területén valamikor római ember is megfordult. Ennek azonban határozottan semmi nyomát sem találtam! Ez a negatív bizonyíték pedig eléggé tájékoztat bennünket a római korra nézve, legkivált ha tekintetbe vesszük, hogy a Becskerek közvetlen szomszédságában létezett római várak és római coloniák helyén még a föld színe felett is nagyszámú római emlék látható napjainkban. A régi római castrum tetejébe épített becséi vár a Tisza hullámaiból kikandikáló másfél ezer éves, szénfekete s kökemény pilótáival, római téglákból készült alapépítményével, a várudvar talaájában talált nagy-mennyiségű római érmeivel; továbbá a becskerekí határon túl elterülő bánteleki síkság még most is látható római épület-maradványaival és szétszórtva heverő bőlyoges tégláival s a caesarok érmeivel; vagy pedig a perlaszi és páncsovai vidékek az ő rendkívül gazdag római leleteikkel; végre a szintén közel-fekvő csanádi vár, melynek magaslatán a római hajdanna számtalan emlékeivel, ornamentikájával, feliratos köveivel s mozaik ékítményeivel, urnáival és sarkophagjaival lépten-nyomon találkozunk, s melyek Csanád utczáin és paraszt udvartelkein az értelmetlen köznépnek is fennhangon hirdetik egy elhanyaglott római életnek ezen a helyen való egykori létezését: ilyen bizonyítékok és adatok bizonyára szembeszökő és beszéző jelei a rómaiak katonai vagy gyarmati stationárius tartózkodásának. *Ha tehát Becskereken rómaiak laktak volna: itt létöknek nyomain sem emberi mesterség, sem idő el nem törülhetne volna annyira, hogy létök emlékeiből a föld felületén vagy a föld gyomrában éppen semmi ne maradjon.* Tekintve pedig, hogy a római kor történeti kútfői szóval sem említenek római castrumot, coloniát, vagy mansiót Becskerek helyfékvési pontján: nagyon természetes, hogy e helynek rómaiságát, ha az némi alappal bírna, egyedül csak *ásatag* adatokból lehetne constatalni. Ilyen adatokat azonban még senki sem fedezett

fel Beeskereken, és az inént eszközölt ásatás eredménye is egyenesen ellentmond azen illusorius felvevésnek, mintha a beeskereki vár helyén egy Margum, vagy pedig Beguey nevezetű római lakhely állott volna.

Ellenben kiderült az ásatásokból, hogy esont, bronz és vas eszközöket használó, a népdandorlási kor utolsó periódusában élt barbár nép állandóbban lakhatott a beeskereki vár omladványainak környékén. A várterület mélyebb talajából, mely mintegy fél méterrel alacsonyabb a régi várudvar talajának színénél, rakás számra kerültek elő a cervus communis aganesei, különféle esont és bronz szerszámok s házi eszközök, a kiégett tűzpadok körül konyhahulladékok, agyagipar-czikkek, hálósulykok, áldozati agyagtömbök, stb. Volt alkalmam már másutt nyilvánítanom, hogy a torontáli altiszai őseletnek a történelmi korszakig folytatását, sőt valószínűleg a történelmi korszakba benyúlását is megzafolhatatlan érv gyanánt hirdetik ama halmok és tömeges domborok, melyeket többi közt Beeskerek határában szintén bőven találhatni s melyek mindegyike praehistorikus ereklyéket rejt magában.¹⁾ *A beeskereki ásatások folyamán napvilágra került praehistorikus tárgyak tehát arra látszanak mutatni, hogy azon emelkedés, melyen később a beeskereki vár épült, eredetileg ilyen barbár halmok, lak- és temetkezési helyek egybefüggő csoportja volt.*

Árpád-nemzetségbeli királyaink uralkodásának háromszáz esztendőös hosszú korszaka alatt sehol említését nem találjuk a beeskereki várnak, de még csak egy Beeskerek nevű helységnek sem. Oly rendszeresen épített kővárakat, milyen a kiásott várromok tanúsága szerint a beeskereki vár volt, főleg lenn az ország déli síkságán, az Árpádok korában józanul keresnünk sem lehet. Abban az időben még hazánk hegyes tájain, termésköben bővelkedő vidékein is, vajmi gyéren fordulnak elő a rendszeresen épített kővárak. *A rendelkezésünkre álló diplomakészlet összes adataiból azt lehet következtetnünk, hogy Beeskerek községét Robert Károly király idejében, 1311—1320. táján, a dúsgazdag és túlhatalmas Becsei Chata család őse telepítette először, és hogy eladdig a mai Beeskerek*

¹⁾ Torontáli őstelepek.

helyén nem létezett népes község, annál kevesebbé vár. Midőn I. Károly király főleg 1311-től kezdve sűrűn lakik Délmagyarországon s ismételten Temesvárra teszi át székhelyét, a magyar nemességnek s gazdag oligarcháknak egész raja költözik le a fejedelmi udvarral Magyarország déli vidékére. Leggazdagabb és leghatalmasabb köztők a király tárnokmestere, Becsei Imre, a későbbi barsi főispán, budai és lévai várnagy, Lambert országbírónak és csanádi főispánnak bizalmas barátja s társa, ki Trentul Miklós és Lepes Miklós tiszavidéki ellenfeleit leverve, a mai Torontál tiszamenti középréseit protectió és hatalmaskodások, donatiók és vásárlások útján eltulajdonítja és birtokba veszi. Az övé lesz ekkor a Tisza mentén Akacs, Szent-Miklós, Figeđ, Vörösmart, Bodhidja, Szöllös, Feltimártelke, stb. *Ő telepíti be s nevezi el a csepelszigeti Becse nevű régibb birtoka után az altiszai Becsét és Beeskereket is.* Ebből az időből való a jelenlegi ásatások alkalmából Beeskerek talajában felfedezett legrégebb pénz, melynél régiebbet soha senki sem talált még Beeskereken. Ez I. Károly királynak egy ezüstpénzecsskéje, hihetőleg az 1320—1331. évekből, midőn a király igen sűrűn, majdnem állandóan lakott Délmagyarországon. E pénz kétségkívül Beeskerek legelső telepeseinek kezében forgott.¹⁾ A titeli káptalan egy 1344. évi levelében még csak »villa«, szállás vagyis *falucska* Beeskerek, megneveztetvén az okmányban »Johannes filius Ladislai tributarius de villa Bechekereky.« Ez arról vádoltatik, hogy János mester csöszti bíró legényét és fiacskáját Beeskerek alatt üldözöbe vevén, őket karddal megsebesítette és a bíró három lovát olvévé. János mester őt aztán Beeskereken felkeresvén, tőle elégtételt nyert.²⁾

E szerint Beeskerek a fiatalabb községek egyike Torontál megye jelenlegi területén, mely pedig már II. Endre, III. és IV. Béla s IV. László királyaink alatt igen dúsan volt magyar községekkel betelepítve. Beeskerek első okmányos fel-

¹⁾ Az előlapon Robert Károly ülő alakja, jobb kezében az ország almáját és keresztet tartva. A hátlapon kettő osztott ezimer és a király neve: Karolus. A ezimer felett kis rózsza. A pénz Tallián Béla torontáli alispán tulajdona. (V. ö. Rupp, II. r. XII. tábl., VIII. spec., 348. sz.)

²⁾ Pesty Frigyes gyűjteményéből.

említése vegyesházi királyaink korszakába esik, s a Berengarius Jakab és Bonnofato Rajmund pápai collectoroknak 1332. évi tizedlajstromában fordul elő, midőn Beeskereken katholikus plébánia volt, melyben János pap szolgálta a csekély számú híveket.

Ha Beeskerek ekkor már várral megerősített hely s biztosított várispánsági központ lett volna: lehetne-e vajjon feltelezni, hogy az Apor László és Csák Máté üldözései elől Délmagyarországra menekült I. Károly király mindig csak Temesvárott tartózkodott volna, s hogy Szegedet, Lippát, Pankotát és Csanádot ismételve meglátogatván, egyedül csak Beeskerek várát ne érdemesítette volna bár egyetlen egyszer látogatására, holott Beeskerek, Temesvárról Péterváradra utaztában, annyira útjába esett, hogy e várát, ha már akkor létezik, akarva sem kerülhette volna el!

Tegyük hozzá, hogy nemzeti történetünk első századaiban Torontál megye tulajdonképen még nem is állott fenn, annál kevesebb lehetett tehát municipális központ és egy vár felett álló comesnek székhelye.

Torontál megye nemcsak a délmagyarországi vármegyék, hanem általjában az ország megyéi közt a legifjabbak egyike. A XIV. század előtt nem találunk Torontál megyét, Torontál nem szerepel azon hetvenkét vármegye közt, melyekre Magyarország az Árpádok alatt fel volt osztva.¹⁾ A legrégebbi oklevél, mely Torontál vármegyéről és abban egy Eycbe nevű folyóról szól, 1326. évből való.²⁾ Midőn IV. Béla király idejében a Telegdi-Csanád nemzetség örökös birtokait megosztja, azok közt számos helység neveztetik, mely a Maros tövétől a Berzava folyóig elterjed, úgy hogy Torontál vármegyét multhatatlanul meg kellett volna az ezen ügyet tárgyaló okiratokban nevezni, ha e megye akkor már létezik vala. IV. László 1285-ben megerősítvén a Csanádiak birtokosztályát, e megerősítő oklevele szerint az osztály tárgyát képező helységek mind Arad, Csanád és Temes megyékben fekszenek, de egy sem Torontálban, noha azon területről van szó, melyet ma

¹⁾ V. ö. *Pesty Frigyes*: A történi földrajz kérdései Torontálban.

²⁾ *Zichy-Codex*, I. k. 283. l.

Torontál megyének nevezünk. Mikor aztán a XIII. században s még inkább a XIV. elején megalakult Torontál megye, határai olyan szűkek és oly ingadozók, hogy biztos meghatározásukra alig található alapot. Ellenben biztosan tudjuk, hogy ekkor nincs Torontálnak Beeskereken állandó központja. Olykor megfordulnak ugyan a megye tisztviselői Beeskereken is, mint a megye többi községeiben, s egy torontáli alispán a XIV. század elején Beeskerekről keltezi egyik levelét; mindazonáltal nem mutatható ki, hogy Beeskerek állandó központját képezte volna ekkor az ifjú Torontál megyének. Ez pedig bizonyára paradox lenne, ha Torontál megalakulásakor Beeskereken már megerősített vár létezett volna. 1347. aug. 27-én nem is Beeskereken, hanem Olnason tartják Torontál megye rendei közgyűléseket; hasonlóképen az 1364-diki torontáli megyegyűlés sem tartatik Beeskereken, hanem másutt valahol Beeskerek közelében, »prope villam Beeskerek.« Midőn aztán egy félszázad múlva az új vármegye kissé megerősödik s mindinkább önállóságra jut: ismét nem Beeskerek a megye fővárosa, hanem a várával és municipális jogaival díszlő Becse, »Civitas Becke« a Tisza balpartján. Sőt a vármegye egy időre egészen megszűnik Torontál nevezetét használni, hanem nevezi magát Becse vármegyének. György, Péternek fia, és Szász Mátyás 1405-ben becsei alispánoknak neveztetnek, Vízközi Miklós pedig 1444-ben Becse megye főispánjának mondatik.¹⁾ Pedig akkor Beeskerek községe már tetemesen gyarapodhatott; mert Zsigmond király Bosnya ellen hadjáratot készítvén és ez okból az alvidéken időzvéen, valószínűleg a Szerémségből Temesvárra utaztában, érdemesnek tartá megpihenni Beeskereken, és 1398-ban »in crastino festi beati Michaelis« egy levelet is állított ki e faluban.²⁾

A XIII. század végével, sőt olykor még a XIV. század elején is számos község, melyek a Tisza balpartja hosszában a mai Torontál földjén feküdtek, mint Bodrog és Bács megyéhez tartozó helyek említetnek okmányainkban. Így Borjas, Solymos, Szentkirály, Taras, stb. nevű falvak, melyek pedig

¹⁾ *Pesty Frigyes*: A történelmi földrajz kérdései Torontálban.

²⁾ *Pesty Frigyes* gyűjteményéből.

mind a Tisza balpartján épültek. 1336. évi július 25-én kelt a bácsi káptalannak egy okmánya, mely nemcsak arról tanúskodik, hogy Beeskerek ezen évben — noha Torontál már 1326. óta említett — kezdett — szintén a Tisza-túlparti Bács megyéhez tartozott, de azt is bizonyítja egyszersmind, hogy Beeskerek akkor még csak egyszerű »*possessio*« vagyis »*terra*« volt, és semmiféle hadászati felszerelvénynyel vagy várral még nem bírt. Az érdekes okmány megfelelő része így szól: »*Capitulum Ecclesie Bachyensis. Ad vniuersorum noticiam harum serie volumus peruenire. Quod domina Elisabeth relicta Gothardy quondam de Gerech, coram nobis personaliter constituta, quasdam possessiones seu terras Chorug, Beeskerequā et Dal vocatas in Comitatu Bachyensi existentes, pro rebus paraphernalibus et dote sua ac pro quarta filiali domine Clare filie sue, consortis Nicolay filij Petri de Thorhus, nec non pro soluenda dote domine Margarete filie magistri Dyonisi relicte videlicet Michaelis filij sui, per dominum Karolum illustrem regem Hungarie sibi datas, concessas, et relictas, eidem Nicolao genero suo in recompensationem omnium expensarum suarum dedit, contulit et donauit, etc.*«¹⁾

Ha tovább kutatunk a beeskereki vár eredete után kitűnik, hogy ez az erősség még a XV. században sem volt felépítve. Ekkor, talán öröklési jogon, Brankovics György szerb deszpota volt Beeskerek földesura. A deszpota 1441. körül Veronai Birini Pál rokonára iratott át néhányat az ő várai és jöszágaiból. Az örökvallási levélben felsoroltatnak többi közt: »*castrum Zolnik cum oppido Zolnik, castrum Theoczak cum oppido Theoczak, castrum Világosvár cum oppido Világosvár, castrum Zalankemen ac oppidum Salankemen, castrum Becze in insula Titiae habitum, et oppidum similiter Becze*«; — továbbá még a következő *castrum nélküli* községek: »*nec non oppida Araka, Bazalhida, Bechkereke, ac similiter possessiones Irnes, Nyilas, Chingrad, Aradi in Torontaliensi.*«²⁾ Az okiratban tehát pontosan és világosan meg-

¹⁾ *Történelmi Adattár*, I. k. 459. l.

²⁾ Lásd erre vonatkozólag *Pesty Frigyesnek*: »Brankovics György rácz deszpota« czimű jöles értekezését.

különböztetnek a várak és a hozzájuk tartozó várhelyek; de Beeskerekről nem mondatik: »*castrum Bechkereke cum oppido Bechkereke*«, hanem egyszerűen a vár nélküli községek, vagyis »*oppidák*« és »*possessiók*« közé soroltatván Beeskerek, egy rangba tétetik Aracsos, Bazalhídjával, Irmessel és Nyilassal, mely községek pedig soha sem voltak megerősített helyek. S éppen azért teljes lehetetlen az okiratnak kézzelfoghatólag világos szövegét oda csavarni el, mintha Beeskerek községe csak maga, nem pedig várostól adományoztatott volna Birininek.¹⁾ Tévednek tehát Griselini és követői, midőn »Schloss-Beeskereket« olvasnak ki az idézett okirat korrekt szövegéből, melyben, mint láttuk, szó sincs arról, hogy Beeskereken várkastély létezett volna. Zsigmond korából is találatott a folyamatban levő ásatásoknál egy rézpénzecske.²⁾

1433-ban egy francia turista, Bertrand de la Brocquiere, Burgundi Fülöpnek főlovászmestere, Jeruzsálemből jövet a temesi földön utazott keresztül, miközben érintette Beeskereket is. Az utazásáról írt jegyzeteiben említi, hogy Budára utaztában akadályozva volt egyenes irányban folytatni útját, a miért is Páncsova nevű falu felé kanyarodott, a honnan terjedelmes rónaságon áthaladva s valami folyón is csolnakon átkelve, Beeskerek nevű városba érkezett, mely a szerb deszpótának tulajdona. »*Item de la je vins une ville que lon nomme Bearquerel, que est au despot, et je passay la deux rivieres a pont.*«³⁾ A világlátott művelt francia, ki útleírásában egészen helyesen tudja megkülönböztetni a falut a várostól s a várost a vártól, ki még a folyókat s hidakat is, melyeket útjában talál, rendesen feljegyzi, mit sem mond arról, hogy Beeskereken várat is látott volna, sőt ellenkezőleg »*une ville*«-nek, azaz egyszerűen csak városnak vagyis községnek nevezi Beeskereket.

Helységünk ezen meg nem erősített voltára utal cate-

¹⁾ Magyar Történ. Okmánytár, IV. k. Toldal. 300. l.

²⁾ A rézpénzen hiányzik a körirat. Csak az előlapon látható a kettős kereszt szárjai közt a két beid: C és D. Ismeretes sigla. E pénzecske is Tallián alispán birtokában van. (V. ö. *Rupp* idéz. rész. XVI. tábl., VIII. spec., 439. sz.)

³⁾ Magyar Tört. Okmánytár, IV. k. Toldal. 300. l.

gorice még az a szembeszökő körülmény is, hogy Beeskerek a történeti nevezetességű 1439. évben sem diplomáciai és birtokátruházási alkudozásoknak tárgyát nem képezi Albert király és Borbála özvegy királyné közt, bár a délmagyarországi erősségek mindenike előfordul az ezen évi tractátusokban, — sem pedig nem szerepel a törökök elleni hadjáratokban, holott Murad szultánnak 130 ezernyi török hada éppen Brankovics java ellen tört, és Albert ennek hírére éppen az alsó Tisza vidékén jelölt ki táborhelyet a fegyver alá gyülekező magyar nemesség számára.

Senkit sem hozhat zavarba, hogy Beeskerek 1450-ben a nagy keresztény hősnak, Hunyadi Jánosnak ment át birtokába. Ez a körülmény korántsem argumentum arra nézve, hogy Beeskereken mindjárt vár is létezett volna, mivel birtokosa esetleg Európának legnagyobb katonája volt. Egyébiránt Hunyadi oly rövid ideig bírta Beeskereket, melyet egyesség következtében a deszpota és utódai csakhamar visszanyertek, hogy a hely megerősítésére egyáltalában nem is gondolhatott. Tudtomra csak egyetlen egyszer, 1451-ben látogatható meg Hunyadi János beeskereki birtokát, midőn július 18-dikán egy levele is e községből kelt. Ekkor is alkalmasint a Brankovics György szerb deszpotaival fennforgó birtokügylet vezette ide, ki Beesét és *Beeskereket* azon feltétel alatt kötötte le a kormányzóknak, ha vele békét nem tartana és leányát fiának Mátyásnak nőül nem adná.¹⁾ Az V. László és a Hunyadiak közt létrejött 1457-dik évi szerződésben sem kerülvén elő Beeskerek: nem szenvedhet kétséget, hogy e hely még most sem birt egy várnak fontosságával. Mikor Mátyás király 1458-ban megengedi Szilágyi Mihálynak, hogy az esetre, ha György deszpota hűtlenség bűnébe esnék, *Beeskereket* és Beesét Torontálban elfoglalhassa, e helység nem mint vár, hanem egyszerűen mint *»birtok«*, a deszpota többi birtokainak számába vétetik és említettik. Közönséges uradalmak módjára egy ideig még a csanádi püspök tulajdonába is átmegy, majd ismét bizonyos Szél Pál szől bozzá, mire ismét a szerb deszpoták birtokává lesz.

¹⁾ *Teteli*: Hunyadiak kora, X. 305—312. l.

Kinek ne tűnnék fel továbbá, hogy Hunyadi Mátyás, ki 1458-tól 1490-ig többször megfordul Szegeden, meglátogatja Csanádot és Temesvárt, ismételt esetekben lenn időz az ország véghatárán, Beeskerek tőszomszédságában, egyszer sem méltatja Beeskereket fejedelmi megtekintésére? Mi más lehet vajjon ennek az oka, mint azon tény, hogy Beeskerek nem nyújthatott Hunyadi Mátyás idejében biztosságot a király személyének! A temesi grófság akkori belállapotai, daczára Mátyás-erélyes uralkodásának, annyira meg voltak zavarva a törökök gyakori pusztító portyázásai által, hogy nemcsak a személy- és vagyontbiztosság hiányzott azon a vidéken, de koronként még az ipar, kereskedés és társadalmi közlekedés is teljesen szünetelt a rablóbandák fosztogatásainak s az ellenesség szüntelen becsapásainak kitett községekben. Védelmet s fedezetet a dunai vonal nem sokat ígérhetett. A Duna melletti várak, mint Páncsova, Keve, Palánka és Horom, oly rossz karban voltak, hogy komolyabb támadásoknak alig állhattak már ellen. Az ország ekkor leginkább Temesvár és Szörény, Zimony, Zalánkemén, Titel és Pétervárad, Becse és Csanád váraiban helyezé bizodalját. Ilyen körülmények között Beeskerekre természetesen senki sem támaszkodhatott. Jele, hogy még nem volt megerősítve. 1482-ben október végével nyílt mezőn fogadja és győzi le Kinizsi Pál, Dóczy Péter és Beeskerek akkori földesura Brankovics Vuk deszpota a Temesi Tartományba betört szendrői basát, ki egész Beeskerekig merészkedett előnyomulni. A nyílt hadakozás 500 magyar vitéznek került életébe, s az óvatos Kinizsi bizonyára nem kockáztatott volna annyi drága magyar vért, még a kivívott győzelem árán sem, ha az ellenséges csapatot egy megerősített helynek bástyái mögül lödözhetné volna rakásra.

II. Ulászló 1498-ban országgyűlési végzéseket hozat a déli végek katonai szervezetének jókarba helyzetése iránt. E végzésekben felemlítik a rendek Torontál megyét is. *Azonban a rendeket, hogy Torontál szüntén várral erősíttessék meg, 1505-ben még nem volt végrehajtva.* Mikor ugyanis a székelyek vonakodnak az ezen évben született II. Lajos király születési emlékét az úgynevezett ököradóval megünnepelni, és a kényszer miatt, melylyel azt rájuk erőszakolni akarják, fel is lázad-

nak s az ellenök küldött erdélyi alvajdát és székely grófot, Tomory Istvánt, megverik: Tomory, noha szorongattatásában a Tisza- és Dunaköz összes várőrségeit magához vonja a székelyek féltelenségének megtörésére, Beeskerekről semmi segídelmet sem kaphat, bizonyára azért, mert abban az időben még nem létezett Beeskereken vár és várőrség.

Dósa György kereszteshadjárata tudvalevőleg szintén nyomtalanul viharzott el Beeskerek felett. Pedig a kurucz vezér csapatai keresztül-kasul kalandozták be az akkori Csanád megyét s a szomszédos területeket; sőt Délmagyarország alapja s tárgya volt romboló hadműveleteiknek. Dósa vezérei, Mészáros Lőrincz és Nagy Antal, a délvidéki rácokkal állandó összeköttetésben álltak s a bácsi Tisza-partokat jó ideig megszállva tartották. *S mindazonáltal teljes homály fedi Beeskereket az 1514-dik évi paraszt forradalom alatt.* A kor egyidejű történetírói mélyen hallgatnak Beeskerekről. A csanádi és nagylaki catastropha után nem a Tisza irányába menekülnek a marosvidéki urak, s a csanádi néppel a Jaksichok, Szokoliak és más nemesek, hanem kizárólag Temesvár felé veszik útjukat, mire nézve nem lett volna tán oly égető szükség, ha a szomszédos Torontál megye központján is létezett volna egy biztos menedéket nyújtó erősség. Azt még érteni, hogy a nemesség s annak bandériumai és fegyveres népe a temesvári hadállás megerősítésére Báthory István zászlaja alá siettek; kevesebb érteni azonban, hogy miért menekült a fegyvert nem viselő köznép is nejeivel, családjával és minden marhástól együtt, mint ama kornak krónikásai írják, az előreláthatólag véres harcok színhelyévé válандó Temesvár falai alá, ha az üldöző kuruczok ellen sokkal közelebb is oltalmat találhatott volna?

A mohácsi gyásznapi után Csornoovics Nenád Iván császárnak, a »fekete embernek« hatalmába kerültek egy időre az összes délmagyarországi részek. A magyar lakosság a töröktől és rácoktól való félelmében részint Erdélybe, részint a Maroson-túlani megyékbe futott felprédált és felégetett tüzelyeiből. A Kőrös-Maros-Tisza-közét, Lippától egész Beceváráig, a Dunán-túlról, a szávai és drávai részekből, meg a Bácskaságból összezsúfolult ráczság foglalta el. Deszpotájok,

a fekete ember, 1526-ban még Zápolya hívének vallá magát, de a következő év tavaszán már I. Ferdinándhoz pártolt, ki őt urává tévé mindazon földnek Délmagyarországon, melyet II. Lajos halála óta a törököktől elfoglalt és fegyverrel megvédelmezett. Iván szüntelen Lippa, Csoma, Szeged és Szabadka vidékén kalandoz 16,000 főnyi seregével. Azonban tulajdon megerősített vára kezdetben sehol sincs. Ujlakot, Szegedet és Szabadkát csak utóbb veszik meg fegyveres ráczai. *Beeskerekről, mint megerősített pontról, egyáltalában most sem történik említés!* Mikor Zápolya Perényi Pétert és Cibakot küldi a hitszegő népvezér megbüntetésére, Iván *nyílt mezőn, Szőlősnél, kénytelen fogadni a Szegedre és Csanádra támaszkodó magyar hadak rohamát. Hátvéde nincs, nem támaszkodhatik egy megerősített helyre sem,* — és megveretik Szőlős mellett is, meg a Maros vonalán is.

Mind ezeket kombinálva, bár leginkább csak negatív adatokból következtethetünk, nem lehet és nem szabad a Beeskereken fennállott régi vár keletkezését a XVI. század harmadik évtizedéig előbbre tenniünk. Nem foroghat fenn tehát immár kétség az iránt, hogy a nagy-beeskereki várat Zápolya János magyar nemzeti király építteté 1527—1528-ban, közvetlenül a hitszegő Iván császár, a »fekete ember« megölése után, midőn az alvidéket és a torontáli síkságot hatalmába véve, azt mind a törökök bevonásai, mind I. Ferdinánd párthívői, a megbízhatatlan rácok ellen, a mint csak sebtében teheté, megerősíteni és a maga részére biztosítani igyekezett. Beeskereket részben már előbb is, de a mióta Brankovics és rokonai, meg a szerb deszpoták voltak e hely földesurai, majdnem egészen szerbek lakták, kik a mohácsi vésznap után saját nemzeti fejlődöket urálták s kezdetben Zápolyához ragaszkodtak ugyan, de csakhamar a német pártra csaptak át. Iván leveretése után, vezér nélkül maradva, kénytelenek voltak ismét Zápolyának szolgálni. *Perényi Péter, a Temesi Tartománynak ez időben kormányzója és katonai parancsnoka, ki kétszer verte meg a hitszegő délvidéki rác csapatokat, hihetőleg ezeket használta a beeskereki sáncok és várfalak építésénél, melyekhez a terméskövet a verdniki vagy fruskagorai kőbányákból Zápolya hajói szállították a Dunáról a Tiszára, és onnan a Bégán Bees-*

kerekre. A terméskő épületanyag teljesen megfelel a Verdnik földtani viszonyainak, s eredete első megtekintésre felismerhető. A kiásott várfalakban ugyanis — mint említve volt — közönséges mészkő, agyag- és kvarczpala, fehér durvaszemű és szürkebarna homokkövek, és ezekkel a Kárlóviz és Zalánkemén között előforduló kavicsképletek találtattak. A mainál kissé nagyobb alakú téglanyag becskereki égetés, s színre és tömörségre teljesen azonos a mai becskereki téglákkal.

Mikor a vár országos közmunkával befejezéséhez közeledett, Zápolya szerencsecsillaga a tokaji szerencsetlen ütközetben egyszerre elhomályosodott. 1528. évi márcziusban már ismét I. Ferdinánd volt ura az elhagyatott becskereki várnak és környékének. Temesvár is Ferdinándhoz csatlakozék ekkor. Ferdinánd, miként azt egy 1528. évi márcziusban Óvárott kelt levelében írja, tisztekkel és elegendő őrségekkel látta el az itteni végeket, és bizonyára az újon épült becskereki várat is, melynek építését kétségkívül befejezé s erődítményeit tökéletesíté. Ez alatt Zápolya Lengyelországban keresett menedéket és segílyt. Budán Ferdinánd székelt, s az összes országban már csak öt úr tartott még János királyal.

A nemzeti ügy keserves fordulata arra kényszeríté Zápolyát, hogy a hatalmas Szolimánál keressen pártfogást. A törökök győzhetetlen császára hitese testvérének fogadá Jánost, Magyarország királyát, és a magyar koronát török hűbérbe véve, az országba visszaérkezett s a folyvást szaporodó hadakkal megerősödött Zápolyát mindenben támogatni ígérte. A nemzeti király 1528. évi novemberben Makóra jő és fogadja Mehemed végszendrői basának tisztelgő látogatását, ki hírül hozza neki, hogy a Ferdinánd pártján volt Becsét, *Becskeréket* és Csanádot erőhatalommal visszafoglalta számára, s hogy e várakat a szultán ajándékol adja neki.¹⁾ Zápolya nagyon megörült, hogy elvesztett *várát* ismét visszakapta, melyre főleg Erdély birtoklása szempontjából fektetett most nagyobb súlyt. Igyekezett is e várat erősen kezében tartani. Mikor Török Bálintot Fogaras megszállására küldi Zápolya és Török feladásra szólítja fel Fogaras urát, Majláthot, a torontáli Galád

¹⁾ *Szerémi*: Emlékiratok Magyarország romlásáról. LXIX. p. 242.

várán kívül még bántatlanságot is ígérve neki, Majláth csak oly feltétel alatt mutatkozott hajlandónak Fogaras átadására, ha Zápolya a felajánlt Galádon kívül még Beese és *Becskerék* várát is neki adja. Azonban Zápolya mitsem akart Becskerék kiadásáról hallani.¹⁾

V.

Ezentúl Becskerék már mindig mint vár, mint megerősített hely említették, mely sűrűn változó sorsa szerint különféle diplomáciai alkudozások tárgyát képezi. János király halála után fia, János Zsigmond, illetve az özvegy Izabella királyné öröklé *Becskeréket*. A királyfi gyámja s helytartója, Petrovics Péter, 1544 táján alkudozásba bocsátkozott Ferdinánd biztosaival, Kendy Ferenczcel és Bornemisza Pál préposttal *Becskerék vára* s a hozzátartozó uradalom kicserélése tárgyában, mely utóbbit a környékbeli vidékkel együtt 2000 telkes jobbágygal szaporította. Kendy tanácsolá Bornemisznak, hogy Ferdinánd ne habozzék Izabellával és Petrovicssal mentől előbb meg egyezésre jutni, s adja át nekik a főfontosságú Temesvárért Zsidóvárt és Csályát, *Becskerékért* és Becséért pedig Munkácsot és egyéb felvidéki javakat. Maga Izabella is az iránt fejező ki óhaját, hogy Temesvár helyett Szepesvárhoz közel adjon a király Petrovicsnak jószágokat, s ha uralmát a tiszai részekben és Erdélyben megalapítani akarja, alkalmas embert nevezzen ki Petrovics helyére a temesi részek kormányzatára, ki a beköltözött nézőket egyetértésben tarthassa a magyarokkal. Mikor ezt a transigálást a portán megtudták, minthogy *Becskerék* s a környékbeli várak átruházása Ferdinándra egyjelentőségű leendett Erdély elvesztésével, legott tiltakozott a szultán Ferdinánd délmagyarországi hatalmának illetén megerősítése ellen, s Becskeréket és a vidék többi várát magának átadatni hevesen követelte, sőt 1547-ben ismét nagy erélyvel újtván meg ebbeli kívánatát, még azzal is fenyegetőzött, hogy fegyverhatalommal fogja magának *Becskeréket* és Becsét megszerezni, ha e várak mentől előbb át nem

¹⁾ *Verancsics* összes munkái. Monum. Hungar. Histor. VI. k. 106. és *Katona*: Histor. Crit. XX. 1360.

adatnának neki. Martinuzzi csak gazdag ajándékokkal és adófizetéssel menthető meg ezúttal a várat a töröktől. Horváth Mihály azt írja erre vonatkozólag, hogy Szolimán többször ismételt követelése *Beeskereket* illetőleg azt a meggyőződést érlelték meg Martinuzziban, hogy a török tulajdonképen János Zsigmond hercegnek egész örökségére akarja rátenni a kezét. Arra határozta el tehát magát, miután a törökkel egyetértő Izabellában és Petrovicsban nem bízott, hogy Erdélyt és a tiszai részeket Ferdinánd kezére ereszti és általa Magyarországot a császár és a többi keresztény fejedelmek védelmébe helyezi, kik azt a török ellen jobban fogják megoltalmazhatni, mint Izabella és Petrovics. ¹⁾ A barát eszélyének és fáradozásainak sikerült végre rábírni az özvegy királynét és főtanácsadóját Petrovicsot, hogy Beeskereket, a többi szomszéd erőddelel, csere fejében néhány felsőmagyarországi uradalomért, Ferdinándnak átadják. 1551. évi augusztusban már fel is hívta Izabella Petrovicsot, hogy Temesvár, Becse és *Beeskerek* várakat adja át a császári biztosoknak. Az ez iránti szerződés 1551-ben Kolosvárott kötött meg az eddigi birtokosok és Ferdinánd biztosai között. Castaldo megegyeztetével maga Báthory Endre ment el egy hadosztálylyal Temesbe és Torontálba a várak, uradalmak, élelem és hadi szerszám átvételére, a mi aztán minden nehézség nélkül meg is történt. ²⁾ Martinuzzi az önmegelégedés hangján írja erről Ferdinánd királynak 1551. évi augusztus 19-én Szamosujvárról: »Itaque cum iam arces Themesiensis, Beche et *Bechkeroko* et reliqua omnia loca, tam in Hungaria, quam in Transsylvania in potestate Mtis V. sint, omniaque in defensione Mtis V. consistant, arbitror me meae nunc oblationi satisfacisse.« ³⁾

Ebben rejlett Beeskerek várának szerencsétlen végzete! A mint a vár újból Ferdinánd birtokába jutott, legott beköszöntött romlásának sötét előestéje. Szolimán értesülvén a történetekről, sértve érezte magát fővédnöki jogaiban, és nagy haragra gyuladt, melyet a bibornok ellen ármánykodó Petro-

¹⁾ *Ungarischer Frater György dlate.*

²⁾ *Ortug*: Történ. Adattár, I. k. 473. l.

³⁾ *Károlyi Árpád*: Frater György levelezése. (Tört. Tár, 1880. évf. 254. l.)

vicsnak vádlevelei még inkább növeltek, melyeket Martinuzzi ellen Temesvárról írt Konstantinápolyba a serail basáihoz. Erre a padisah Szokoli Mohamed ruméliai beglerbéget az országba küldötte, s *Beeskerek* és a tiszai részek elfoglalására utasította. Martinuzzi hasztalan sürgette a segélyt Ferdinándnál. ¹⁾

A heg 1551-dik évi szeptember 7-én 80,000 emberrel és ötven ágyúval Péterváradnál átkelt a Dunán, s onnan Titelnak fordulva, hadait legelőbb is Becse vára felé indította. A beeskereki vár castellánusa ekkor *Balogh Lőrincz* volt. Az egész vidék magyar népe felkerekedett és rémülve futott a törökök közeledtének hírére. A ráczság, bizva a portával barátságos viszonyban élő Petrovics pártfogásában, Beeskerekre huzódott. Balogh Lőrincz, mi rosszat sem sejtve, kellő védelmi állapotba igyekezett tenni a várat és vitéz ellentállásra készült. Minderről, a mi a Tisza környékén előadta magát, pontosan értesítő Temesvárott Báthory Endre temesi grófot, Losonczy Istvánt és Aldanát, kikre Ferdinánd a Temesi Tartomány megvédelmezését bízta. 1551. évi szeptember 11-kén írja Beeskerekről Losonczynak: »Egyébb bizonyos hírünk mostan nincsen, kit meg kellene Nagyságodnak írnom. Mostan az pasa népe túl az Tiszán Chyrogdön szállott táborban, nem messze Bécsehez, és ide által akarnak kelni. Az minemű hajójok vagyon, mostan Titelt vadnak, az kikben hidat akarnának csinálni, és mind az egyéb vízi községek is ránk akarnának jönni, kire az Úristen nem segélli őket. Azért könyörgök Nagyságodnak, hogy Nagyságod küldene valami port; mert nem sok porunk vagyon, vas is kellene az vár szükségére, mert a mi vala, kifogyánk belőle. Ezön is könyörgünk Nagyságodnak, hogy küldene pénzt Nagyságod, mert immár kitelik havok a hópénzeseknek, az minemű végben vagyunk, pénz nélkül nem tarthatjuk őket, jelesül az hajdukat.« ²⁾

Alig szalasztá el Balogh Lőrincz leveles postáját Te-

¹⁾ Lásd e tárgyban írt nagyszobeni levelét 1551. szept. 15-kéről. Tört. Tár, 1880. évf. 289. l.

²⁾ *Magyar levelek a XVI. sz. közepéről.* Történelmi Tár, 1880. évf. 397. l.)

mesvára, még ugyanazon napon, alkalmasint dél táján, híre futott Beeskereken, hogy 25 török naszád felkerekedett Titeltől, s a Tiszán felfelé vitorlázva, Beeskerek felé közelednek. Balogh legott kémszemlére küldé ki embereit, és körülményesen értesülve tőlök a történetekről, ugyancsak szept. 11-én másik futárt is küldé Losonczyhoz, a következőket írván neki: »Ennekelötte is az minemü hírünk volt, megirtam Ngdnak, mostan meg ezt írhatom, hogy az Tiszán ma menének fel az sajkák, az töröké. Bizony hogy kiküldtem vala *Imolay Krisztofot* avagy huszonöt lóval, hogy meglássák hova mennek, osztán vagy húsz darabantot. Még ki is szállottak volt harczolni. Azt mondá Kristóf uram, hogy vadnak huszonöt naszáddal, az többi mind terhes hajók, kibe élés, kibe por, micsoda és egyébféle hadhoz való szerszám. Az Bába-tónál érték volt el őket. Azt immár nem tudjuk, hova mennek: Becse alá-e, a vagy Szegedre? Emberem vagyon utánok, hogy ha megértheti hova igyekeznek.«¹⁾

Másnap, szeptember 12-dikén, azt írja Báthory Endre Castaldonak, hogy beeskereki őrsege látta, »quomodo copiae et exercitus Turcarum prope Chyura, medio saltu milliaria a Becse condescendissent, quorum ea est voluntas, ut Tibiscum trajiciant, et arces Becse et *Beeskerek* expugnent.« Tudni fogja pedig Castaldo — úgymond — milyen gyenge a nevezett két vár. Beeskerek ugyanis ekkor már elhanyagolt állapotban volt, mit egyedül a császári hadvezérlét gondatlanságának lehet tulajdonítani. És ezt annál inkább, mert Báthory Endre, Magyarország főkapitánya, már előbb megírta Castaldonak: »quantum infirma castra sunt Beckhe et Bekherekh, dominationi vestrae spectabili bene constat.« A beeskereki várórség már hosszabb idő óta nem kapta zsoldját, s kijelenté, hogy ha fizetése még továbbra is visszatartatik, leteszi fegyverét és kilép a szolgálatból. Szept. 13-án írja Báthory Castaldonak: »quod officiales illi, qui sunt in arce Bechkereke, pro solutione ipsorum peditum pixidariorum supplicant vehementer; nulla

¹⁾ Magyar levelek a XVI. század közepéről. Id. h. 598. l. A levél évszáma tévesen másoltatott a bécsi os. és kir. udvari titkos levéltárban őrzött eredetiről 1551. évi szept. 11. helyett, 1552. szept. 11-nek.

etenim ratione pedites absque solutione in arce detineri poterunt, quibus libenter nos pecuniam pro eorum solutione mitteremus,« — hanem minden pénzét a szintén fizetetlen becei várórség kielégítésére fordította.¹⁾

Báthory hazafias tevékenysége s a töprengő sietség, melylyel Becse és Beeskerek megmentésére intézkedéseit teszi, csak annál feketébb színben tünteti fel a császári hadügyi kormány könnyelmű tétlenségét, kétségkívül főokát annak, hogy a majdnem magokra hagyatott déli végszélek szomorú sorsa oly hamar s oly rohamosan bekövetkezett. Báthory a hős Losonczy Istvánt rendelte ki Becse és Beeskerek várak felé, hogy ott rendet csináljon. Losonczy egy időben érkezett Becse alá a törökökkel, kik éppen naszádaikból kiszállni és a várost égetni készültek, midőn Losonczy váratlaml rájuk rohant, megverte és részint a Tiszába üzte őket.²⁾

Ez azonban csak pillanatnyi, ideig-óráig való segítség volt. A mint Losonczy Becse alól elvonult, a törökök ismét visszatértek a veszélyeztetett várhoz s készülleteket tettek az ostromra. A beeskereki várból pedig arról tudósították Báthoryt, hogy a Szigetség-kerületbeli ráczok megadni akarják magokat a törököknek, valamint már Aracs lakosai is ugyanazt tették. Balogh Lőrincz beeskereki várnagy ugyanis szept. 14-én megírja Castaldonak, hogy a ráczok a Becse melletti Aracsou gyűlést tartottak és Radován György által a magok meghódolását a törököknek jelentették.³⁾

Szeptember 19-dikén, egy szombati napon, Becse már a törökök kezében volt. Szeptember 17-dike óta, vagyis csütörtökön, pénteken és szombaton, nappal-éjjel, oly dühösen lőtték és törték e várat a törökök, hogy az ágyúk bömbölése egész Galádig mintegy 3 mértföldnyire elhallatszott. A Castaldo által kinevezett becei várparancsnok, *Szentannay Tamás*, a mellette adott *Figedy Gábor*, *Nagy Imre* és *Szentimrey Jónással*, kénytelen volt a bég adott hite mellett kimenni a várból a török táborba és alkudozásokba bocsátkozni az ellenséggel.

¹⁾ Pesty Frigyes gyűjteményéből.

²⁾ U. o.

³⁾ U. o.

Midőn azonban a törökök feltételeit el nem fogadhatá, a bég, adott hite ellenére, visszafartóztatván őket a táborban, a várat egész erejével megrohanta, s a mintegy 300—400 főnyi magyar várőrséget elfogott vezéreikkel együtt lemészároltatván, Becest 1551. évi szept. 19-én elfoglalta. *Még erősen folyt Becese lödöz-
tetése, midőn a becskerekai ráczok is küldöttségileg a beglerbég
elé járultak, arra kérvén a török vezért, hogy ne menjen Bece-
kerekre, mert ők magok megadják mind a várat a benne volt
őrséggel, mind a várost egész népével együtt.*¹⁾

Becese alól a szép góthi stílusú templomával ékeskedő Aracs várerőd bevételeire indult a beglerbég. Hadjáratát kényelmesen folytathatá. A lakosság és katonaság árulása megkönnyíté vállalatát. Szeptember 20-dikán már igen rosszul állhattak a dolgok az altiszai vidéken. Castaldo azt írta ekkor Ferdinándnak, hogy a lovas és gyalog katonaság maga is árulója ő felsége ügyének, mert elhagyja állomásait és megfut, mielőtt az ellenséget látta vagy róla hallott volna. Szeptember 20-dikán vagy 21-dikén Aracs is a török kezében volt. Gyönyörű templomát ekkor perzselé fel a mohamedán fanatizmus. Szept. 22-dikén Báthory Endre, Losonczy István és Aldana Bernát levelet írnak Castaldonak, melyben fájdalomtelt szívvel emlegetik Aracs elestét. »De hogy onnan hová szándékozik menni a beglerbég, még nem tudjuk. Gyanítjuk azonban, hogy *Becskerék* vára megszállására igyekszik. Nem képzelhető ugyanis, hogy e várat a háta mögött hagyná. E vár pedig sokkal kevesebbé van védelmi állapotba téve, mint volt Becese. Bizonyos emberünktől azt hallottuk, hogy Becskerék várának elfoglalása után Csanádra tér, onnan pedig Lippára folytatja majd útját, hátvédül akarván magának e helyet biztosítani, hogy az utat Erdélyországba megnyissa. Ellenben egy másik emberünk azt beszélte, hogy a mint Becskeréket kiostromolja, legott Temesvár megszállását czélozza.»²⁾

Mialatt Szokoli Mohamed Aracon járt, a becskerekai vár helyzete mindinkább rosszabbra fordult. Báthory szept. 19-én tudósítá Castaldót, hogy saját pénzéből 1000 forintot

¹⁾ *Magyar levelek*, id. h. 601. l.

²⁾ *Pesty Frigyes* gyűjteményéből.

küldött Becskerekre egy megbízott embere által a várőrség hátralékos zsoldjának kifizetésére. Azonban embere még nem is érkezett vala Becskerekre, midőn az ottani egyenetlenkedő lovasság és gyalogság, az egy Balogh Lőrinczet és Imolay Kristófot kivéve, kivonult a várból és szerteszéledt. Báthory embere a temesvári országúton találkozott a hűtlen katonákkal s buzdítván őket a visszatérésre felhívta, hogy vegyék fel hópénzöket és maradjanak továbbra is a vár szolgálatában. De a szökevények sem a pénzt elfogadni, sem a várba visszatérni nem akartak. Báthory embere átadta tehát a pénznek egy részét Balogh Lőrincz várnagynak, a másik részét pedig visszavitte urának Temesvárra. »Tales autem proditores — mondja Báthory — ubique in oppidis et pagis perquirere facio, ut eosdem crudelissima morte exterminare facerem.« Kénytelen volt tehát más száz gyalogost küldeni a védelem nélkül hagyott becskerekai várba. Aggodalma volt azonban az iránt, ha vajjon e kis csapatnak sikerülni fog-e bejutnia a várba, »cum Rasciani, in insula et civitate Bechkerekiensi existentes, communem a principio habuerunt, et nunc quoque habent cum Turca intelligentiam, hominesque vel nuncios suos speciales dietim erga Beglerbegum mittunt. Et propter hanc causam timemus ingressum istorum peditum ad castrum difficile esse, nam si pedites isti ingredi possunt, tandem si possibile esset vel sexcentos equites ad Bechkereke mitterem, ut Rascianos ex civitate et ex insula tanquam proditores expellerent.«¹⁾

A becskerekai rácz lakosság küldöttségének kérelmét nem hallgatta meg Szokoli Mohamed. Aracsról Becskerekre ment a csapatok egy részével, hogy ellentállás esetére fegyverrel vegye meg e várat. A mindenekről hivatalosan informált és így legjobban értesült Losonczy Istvánnak Castaldohoz küldött 1551. évi szept. 27-diki jelentéséből kitünik, hogy a beglerbég szeptember 24-dikén »feria quinta proxima praeterita«, tehát egy csütörtöki napon dél táján érkezett Becskerék alá és helyezte el táborát a vár körül.²⁾ 25-dikén hajnal felé, midőn

¹⁾ *Pesty Frigyes* gyűjteményéből.

²⁾ Tévedésen alapúl tehát az eddigelé közönségesen elterjedt azon

az utolsó negyedben lévő s későn kelő hold is kisütött, négy faltörő ágyúból töretni kezdé a vár bástyáit és egész reggelig néhány órán keresztül folytatá az ágyúzást. Egyszersmind a várost is minden oldalról lövetni s gyújtani kezdé, mi annál könnyebben sikerült neki, mert a várból, a jelenlevő katonaság csekély száma miatt, lehetetlen volt a városnak segítséget adni. Pénteken reggel hangot adtak ki a várbeliek, s egyikök kimenvén az ostromlók táborába jelenté, hogy a várat feladni akarják. *Így került Becskerekek vára 1551. évi szeptember 25-kén, egy pénteki napon dél felé, a törökök kezébe. Az összes várőrség csak nyolczvan emberből állott, beleszámítva az összes fegyverfogható személyzetet. Zoltay Mihály, a zsoldosok kapitánya, nem várta be a vár ostromát s a legnagyobb szükség idején gyáván megfutott. Szokoli Mohamed a kiűritett várat tüstént birtokába vette s török őrséggel raktá meg, míg ő maga a táborban maradt. A rác lakosság küldöttségileg tisztelgett a bégnél s meghódolását nyilvánítá; kiket is a bég kegyesen fogadva — mint Losouczy írja — »plebem ubique in suam postestatem trahit et seducit.«¹⁾ Aztán *Malkovics* basát nevezvén ki Becskerekek s a többi környékbeli erődök főparancsnokává, lófarkat tüzetett fel a bástyákra, sápadt félholdat a keresztények imolájára, hirdetve mindenkinek, hogy a testi s lelki, személyi és erkölcsi szolgaság napja beállott. *A becskeréki vár halála diestelen volt. Elestéhez nem fűződik dicső fegyvertény szívemelő emléke.*²⁾*

VI.

Becskerekek bukása nem csekély megdöbbenést okozott Temesvárott, a marosi és erdélyi részeken, meg a császáriak táborában. Martinuzzi a nagyludasi táborban értesült a szerencsétlenségről s szomorúan írja Castaldonak szept. 30-dikán: »A missionem arcis *Bechkercke* non sine animi dolore audio.«³⁾

Állítás, hogy Becskerekek várát 1551. évi szept. 21-dikén foglalta el a török. Látni való, hogy ekkor még Aracson tartózkodott a beglerbég.

¹⁾ *Pesty Frigyes* közlése.

²⁾ *Orteng, Tivadar*: Történelmi Adattár, I. 474—475. II.

³⁾ *Károlyi*: Fráter György levelezése. (Tört. Tár, 1880. évf. 666. I.)

A mit előre sejtett, a fontos vár eleste maga után vont az egész vidék pusztulását. *Szárcsa, Aracs, Galád, Horogszeg, Csanád, Nagylak* gyors egymásutánban követték Becskerekek sorsát. A bibornok menten arra gondolt, hogy az elvesztett fontos erősséget, Erdélyország egyik kulcsát, bármiként legyen is, vissza kell szereznie. Az alkalom erre már november 5-kén, Lippa megvételénél kínálkozott neki. Midőn ugyanis Martinuzzi az egyesült Pallavicini-Castaldo és erdélyi hadosztályokkal visszavette a törököktől Lippát, a fellegvárat, melybe Ulama basa 1500 emberrel visszavonult, nem kívánta ostromolni, rábírní akarván cz által a basát, hogy szabadon bocsátatása árán szerezze vissza neki a portától Becskereket. Ulama meg is ígérte ezt Martinuzzinak, Perusics Gáspár és Varkócs Tamás jelenlétében, minél fogva viszont december 5-kén szabadon vonulhatott ki őrségével a szorongatott lippai várból.

A cardinál ezúttal kétszínűnek látszó cseles politikát űzött. Ámító leveleivel, melyeket *Becskerék* ügyében Szokoli Mohamed beglerbéggel váltott, tévútra akarta vezetni a törököket s elhíttetni velök, hogy a szultán iránti hűségben senki által sem engedi magát felülműlatni. Kérte a beglerbéget, eszközölné ki elvégre a nagyúrnál, hogy a Körös és Maros balpartján fekvő vidék az ő kormánya alá bocsátassék. Midőn — úgymond — ő *Becskerék* és *Becse* átadatását kéri, közvetve úgy is csak a török előnyére törekszik. E várakból a szultánnak úgy sincs semmi haszna; neki ellenben e két vár nagy előnyére volna. Mert azoknak birtokába jutván, Temesvárról is könnyen eltávolíthatná a németeket, — és így aztán a Körösön túl fekvő tartományt s az egész Tisza-Maros-Erdély-közt is megtarthatná a padisa hűségében, a mint megtartotta Erdélyt és Várad vidékét. És ha e kérelmet a szultán teljesíti, semmi szüksége nem leend a jövő évben ismét egy költséges hadjáratot intéznie, miután ő *Becse* és *Becskerék* birtokában egymaga is elég erős leend a németek ellen az országot megvédeni.¹⁾

A beglerbég 1551. évi decz. 8-dikán Nándorfehérvárról válaszol Martinuzzinak. Értesíti a bibornokot, hogy a mit

¹⁾ *Horodth M. Fráter Gy. élete*, CXV. 379—380.

követei által neki jelentett, hogy Becse, *Beeskerek*, Lippa s a többi várak a Kőrös folyamig nem állnak az ő hatalma s kormányja alatt, értésére adta a győzhetetlen szultánnak. Hogy *Beeskerek* a törökök által elfoglaltatott, annak nem volt más oka, hanem csak az adó megküldésének halasztása. *Ha az adó — úgymond — idején megküldetik vala, ezen dolog nem történt volna, nem lévén más oka a vizsgáltnak és háborúnak.* »Most uraságod meghagyta Ulama basának, hogy uraságod részére tőlünk Bécset és *Beeskereket* kiadatni kérje. Magunk is világosan látjuk, hogy a császári felségnek azokból semmi haszna sincsen; de nem a mi dolgunk várakat átvenni vagy átadni. A császáron kívül ezt senki sem teheti. Mi az említett várakat a császár parancsából vettük meg, s Isten segélyével meg is tartjuk. De ha uraságod azokat birni óhajtja, kérje azokat levelei s követei által a császártól, a ki látván uraságod hűségét és kívánságát, azokat nem fogja megtagadni, hanem kegyelmesen átadatja uraságodnak. Mi tebetségünk szerint igyekezni fogunk oda hatni, hogy a fejedelmek megbéküljenek. Uraságod is igyekezzék jó szívvvel lenni Malkovics bég iránt, kit mi Becse, *Beeskerek* és Csorog váraiban parancsnokul hátra hagytunk. Ő a császár parancsából maradt ott.«¹⁾

Míg a törökkel e szívélyes hangú levelezés folyt, egyidejűleg I. Ferdinánd királylyal is tárgyalásokat folytatott Martinuzzi *Beeskerek* megmentése iránt. A király nov. 6-án Bécsből írt levelében arra kérte a cardinált, hogy a beglerbég seregeinek tönkretételére minden alkalmat ragadjon meg, s ha annak sikerülne kisiklania, legalább az elfoglalt várakat szerezze vissza, s visszaszerezvén, erősíttesse meg. Mert — úgymond — keservesen tapasztaltuk, mily nagy hasznunkra lett volna, ha Becse és *Beeskerek* várai, melyek különben már a természet által is védve vannak, mesterségesen és kézi munka által is megerősítették volna.²⁾ Télnek évadján is lehet a háborút a törökök ellen folytatnia; hiszen ismeretes, hogy Mátyás király hajdanában leginkább a téli időszakban ártott

¹⁾ *Hammer*: *Gesch. d. osm. Reichs*, III. k., és *Károlyi Á.* Fráter György lev. (Tört. Tár, 1881. évf. 79. l.)

²⁾ *Károlyi*: Fráter György levelezése, (Tört. Tár, 1881. évf. 41. l.)

a töröknek, visszafoglalván tőle Sabáczt és számos más várat, minthogy a törökök nem képesek táborozni a téli hidegben.¹⁾ Martinuzzi nem sokáig késett a válaszzsal. Az ő vágya is Beeskerek és a vele veszett Becse visszafoglalására irányult, de a bekövetkezett körülmények miatt egyelőre halasztania kellett terve kivitelét. Reméli, hogy a jövő nyáron teljesebben mehet hő kívánsága e két várat illetőleg is, miután Bules, Eperjes, Lippa, Pálélése, Csálya, Nagylak, Fellak, Csanád, Makó, Bessenyő és Galád már visszafoglaltattak.²⁾ Deczember 3-ikán ezeket írja a királynak: »Felséged írja, hogy miután Lippát megmentettük, ne nyugodjunk, hanem tovább nyomuljunk előre, s az ellenséget megvervén vagy elűzvén, vegyük vissza Bécset és *Beeskereket*. Mi mindnyájan ezen szándékban valánk; s miért hagytunk fel azzal, azt annak idején megtudandja Felséged. Jelenleg a sereg, mely alattunk van, a hűzamos ostrom, a rossz időjárás, esőzések és a nagy sár miatt annyira eltikkadt, hogy további vállalatra nem látszik alkalmasnak. A föld népe is, mely a nemességgel fegyverre kelt, megunván a táborozást, ezzel együtt széteszlott; mert senki sem emlékszik, hogy ily késő télen is fegyverben álltak volna. Ilyenek lévén a körülmények, Felséged további határozatától függend, tartson-e még tovább is a hadjárat. Az minden esetre szükséges, hogy a sereg megújittassék; és hogy az alkalmasan megtörténhessék, az én véleményem az volna: tartson Felséged Magyarországon haladék nélkül országgyűlést, és egy időre maga is jöjjön az országba, hogy a rendek ez által felbuzdítván, a diáctára számosan megjelenjenek. Mert szükség, hogy a karokat és rendeket az egész országból meghívja Felséged, hogy aztán czélszerűen végezhesen velök. *Az országgyűlést már csak azért sem lehet továbbra halasztani, hogy Bécset és Beeskereket még a tél folytán vissza lehessen foglalni. Most könnyebben fog ez megtörténni, mint mikor a fagy felolcad.* Egyébaránt már elébb is irtam Felségednek, hogy ha reá engedelmet nyerek, igen óhajtók találkozni Felségeddel. A háború most megszűnik, s remélem a beglerbég is minden

¹⁾ *Károlyi*: Fráter Gy. levelezése, (Tört. Tár, 1881. évf. 63. l.)

²⁾ U. o. 64. l.

kártétel nélkül fog visszavonulni. Ha tehát Felségednek is úgy tetszik, hogy dolgaimat bevégezvén Felségedhez utazzam, méltóztassék az iránt akarátát nyilvánítani.«¹⁾

A nagynevű bibornok nem valósíthatá meg szándékát. Váratlanul bekövetkezett halála végképen megakadályozá hazafias terve végrehajtását. Halála után fejtelenség kapott lábra a magyar hadvezérlésben. Magyarok és törökök közt minden rend és tervszerűség nélkül folytattattak az ellenségeskedések. Vidékenként egyes hadnagyok vetették fel magokat csapatvezéreknek, s beszánguldozták hajdúikkal a hódolt vidékeket, a hol hadi kalandokra és gazdag zsákmányra kilátás kínálkozott. 1552. évi márczius közepe táján Becskerek alatt is megjelent egy 400 lovasból álló hajdúcsapat Nagy Bálint s Tóth Péter vezérlete alatt. Castaldo emberei voltak Lippáról, Temesvárról és Gyuláról. Kaszim, becskerei bég, legott ellenök fordítá a várbástyák ágyúit s a kapu előtt csatarendben fogadta az alkalmatlankodókat. Ezek azonban oly makacs és bátor ellenállást fejtettek ki, hogy Kaszim, kit súlyosan meg is sebesítettek, rövid csatározás után kénytelen volt övéivel a várba visszahúzódni s a kapu sánczhydját felvonatni. Innen aztán Szegednek vették útjokat a hajdúk, hogy Tóth Mihályt és Nagy Ambrust, kik február 26-dikán Szegedet elfoglalták, megsegélyezzék; mit sem tudván arról, hogy míg ők Becskerek alatt kalandoztak, a budai és szendrői basák meglepték Szegeden a magyarokat s mindannyit össze meg össze verték. Vesztőkre érkeztek tehát Szegedre; mert a mint a törökök jövetőket észrevették, nagy erővel rájuk ütöttek s oly kegyetlen mészárlást vittek véghez soraikban, hogy Nagy Bálint csupán húszad magával menekülhetett át úszással a Tiszán.²⁾

Becskerekek sorsát most csak az egy Losonczy István viselte szívéen igazán. Szüntelen nagy gondot fordított arra, hogy Beçse és *Becskerekek* visszafogultassanak, vagy hogy legalább e várak éllelmeztetése megakadályoztassék s az ellenség nyugton ne maradhasson. 1552. évi május hóban azt a tervét jelenti a királynak, hogy szeretne Becskerekek vára ellen táma-

¹⁾ *Károlyi: Frat. Gy. lev. (Tört. T. 1881. évf. 69. l.)*

²⁾ *Bárány Ágoston, id. m.*

dást intézni, s ha éppen nem sikerülne is neki a várerődöt bevennie, legalább a rácz népet, mely úgy látszik megelégette már a török jármot, óhajtaná onnan minden vagyonostól megszabadítani. Még június 3-dikán is azt írja a királynak, hogy kívánná e tekintetben Castaldo véleményét is tudni. Ha — úgymond — nem sikerülne Becskerekek visszafoglalása, legalább a lakosságot, a nőket s gyermekeket és összes ingóságait akarná a török hatalom alól kiszabadítani és a király birodalmába áthelyezni, nehogy kénytelenek legyenek a töröknek szolgálni és adózni. Miksa király június 4-kén azt felelte Losonczynek, hogy ő is helyesli ugyan szándékát, ha azt kényelmesen és veszély nélkül lehetne végrehajtania; minthogy azonban az ilyes vállalat, ha nem sikerülne, nem csekély károkat és szegyet vonhatna maga után, azt javasolja, hogy semmibe se fogjon Castaldo és Aldana tanácsa nélkül.¹⁾

De a sors könyvében máskép volt megírva. Nem sokára elveszté Becskerekek e nagylelkű, hazafias pártfogóját is. A következő július hó végével Magyarország e legjobb bajnoka is elvérzett a hitszegő törökök szablyája alatt. Temesvár is a félhold uralma alá kerülvén, vele hosszú időre teljesen elborult a déli országrész ege. A mint Frater György és Losonczy István leléptek a politikaiszereplés színpadáról, legott érezték a törökök törekvéseivel szemben a közügyek vezetésében e derék két férfiú hiányát. Nem volt teltség, erély, furfangos számítás, mely a török uralom begyökeresedését gátolni vagy legalább halasztani tudta volna. A török az elfoglalt főbb várak nevérol nevezvén el a hódolt részek politikai felosztását, a becskerei várhoz tartozó vidéket becskerei szandzsákuak mondá, mely eleinte a budai beglerbégység, majd Temesvár elfoglalásával a temesvári beglerbégység alá tartozott. A szandzsákok mindegyikének külön bégje, külön muftija, külön kádija s külön kesedárja lévén, a becskerei vár székhelyévé lön egy bégnek, ki a szandzsák feletti katonai parancsnokságot viselte; egy muftinak, ki mint politikai és törvénykezési tényező a törvények, jog- és birtokpercek, örökösödési ügyek minden nemében fethvájával hatalmat gyakorolt; egy kádinak, ki végrehajtó

¹⁾ *Pesty Frigyes gyűjteményéből.*

tagja volt a polgári, büntető és egyházi ügyekben döntő ítélőszéknek; egy kesedárnak, ki a tizedet és adót beszédve, azt az ejálet központjában székelő chainedárnak szolgáltatta be. Becskerek várában mecset, fürdők és török úri lakok épültek keleti modorban. ¹⁾

VII.

Pár év múlva, midőn Izabella királyné Lengyelországból visszatért, ismét megújult a magyar nemzeti párt buzgalma Becskerek várának megszerzése iránt. 1556-ban követeket küldött Izabella Konstantinápolyba, Szalánczy Jánost és Kemény Jánost, hogy a délmagyarországi részekkel, melyek az ő és János Zsigmond hirczeg törvényes birtokát képezték, többi közt *Becskerek várának* visszaadatását is kérelmezzék. A királyné Somlyai Báthory Kristóf által II. Henrik francia király közbenjárását szintén kikérte ez ügyben. Meg-megújultak e törekvések, főleg midőn Izabellát a rendek az Erdélyország feletti főhatalommal ismét megbízták s a királyné hadnagyai az ország kelet-északi megyéiben némi sikerrel harcoltak a Ferdinánd-pártiak ellen, és Balassa Menyhért a magyarországi részek főkapitányává neveztetett. Sőt 1560-ban, Izabella halála után, egész a Dunáig kívánták az erdélyi rendek kiterjesztetni János Zsigmond birtokát. *Szerencsétlenség volt Becskerekre s az országra nézve, hogy az osztrák és az erdélyi fejedelmek között fenforgott birtokjogi villongásokból, melyeket a délmagyarországi fontosabb erősségek tényleges birtokában levő porta kárörvendő nyugalommal nézett végig, senkinek másnak, hanem csak a töröknek volt haszna.* Míg ugyanis a keresztény fejedelmek meddő czívakodást folytattak egymás közt a tiszai erősségekért, a porta hallgatott s békésen ült benn ama erősségekben, megtartván továbbra Becskereket is.

1593-ban hirtelen fordulat állott be. Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem, a megcsónkított temesi grófságnak s a lugosi bánágnak a porta kegyelméből ura, midőn Siávus nagyvezír helyét Magyarország régi ellensége az öreg Szinán foglalta el, rögtön megváltoztatta politikai magatartását, s a pápa és Ru-

¹⁾ *Ortoay*: Tört. Adattár, I. 504. l.

dolf császár pártjával szövetkezve, mindjobban kivonta magát a porta gyámsága alól. Midőn Szinán az Ibrahimá lett Márkházyt lippai béggő tette s egyben Báthoryt utasította, hogy a temesvári basával Felső-Magyarország ellen hadjáratot indítson, a fejedelem, kit mind a két dolog mélyen elkésérett, vonakodott a nagyvezír parancsolatát teljesíteni, s a temesvári beglerbég sikertelenül volt kénytelen visszafordulni az erdélyi hadak elmaradása miatt. Ez alatt Magyarországon teljes diadalt aratott a törökök elleni összeesküvés. A Komárom körül táborozó magyar hadak támadólag léptek fel a törökök ellen, megverték Pákozdnál a budai basát, a felső-magyarországi hadak Fülele ostromához fogtak, s a keresztény nép mindenfelé nagy készülődéseket tőn a törökök elleni legerélyesebb föllépésre. 1594. január elején pater Carrillo egy szövetkezési tervet mutatott be Báthorynál, mely magában foglalta a fejedelemnek a portától elszakadásának alapját. Más részről Rudolf sem késett megígérni Zsigmondnak, hogy fejedelmi souverainitását elismerendi. ¹⁾

Míg ez történt, a temesi és becskerekai szandzsákságokban vészes forrongás keletkezék a törökök ellen. A hódoltság e részeiben sok rácz lakott, kiket Báthory ösztönzésére s felhatalmazásával Palatics György és Geszty Ferencz erős csapatokká szerveztek. 1594. évi áprilban egyszerre hire futott a hódoltság rácz lakossága közt, hogy Szinán basa Nándorfehérváron megégette szent Szabbásnak a görög hitű nép előtt kiváló tiszteletben állott s csodák által tündöklő testét, és a szent ereklye porait szentségtelen kezekkel a levegőbe szórta. ²⁾ A szerdárnak e barbár tette leirhatatlan ingerültséget okozott mindenfelé, a hol csak görög hitű keresztények laktak, s jel volt az általános felkelésre. A magyarok is megállapodtak, hogy ha harcolni kell, inkább fognak a keresztényekkel harcolni, mint a keresztények ellen. Csanád, Kis-Kanizsa, Becse, *Becskerek*, Temesvár, Lippa, Lugos és Versecz vidékén nagy csapatokban gyülekezék a fegyveres rácz nép, s a magyar vége-

¹⁾ *Szilágyi S.* Erdélyi országgyűlési emlékek. III. k.

²⁾ *Kukalyevics*: Chronica serbica Despotae Georgii Branković. (Arkiv za povjestnicu jugoslavensku. III. k.)

ken szabad hajdúk kóboroltak, kik készek voltak megtámadni a kisebb török csapatokat. A forradalmárok eleinte csak az úton portyáztak, csakhamar azonban erődöket s kastélyokat is megtámadtak s hatalmukba kerítették.¹⁾ Egy ilyen 200 főből álló csapat vezére, Majszos Péter, az alvidéken Versecz környékén pusztított s a bányákat rabolta. Egy más csapat Lugasi János vezérlete alatt az Almás vidékén dült. A ráczo-
kat Vladika Tódor, az oláhokat Doczián vezeté. A felkelők csapatai komoly ellenállásra sehol sem találván, zászlókkal mentek a török palánkokra s ejtették azokat hatalmukba. *A becskerek-i heg sietett jó karba tenni a várat, s emelésös vagyis új felvonó kaput építtetett az erősség nagyobb biztosságára.*²⁾

Mind ez mitsem használt. A rácok, oláhok, bolgárok és szabad hajdúk, feldühödve a törökök ellenállása s egyes boszútettei miatt, annál jobban szervezték magokat, s növekedő sikerrel folytatták támadásaikat a bégék és erődek ellen. Vladika Tódort pedig Gyula-Fehérvárra küldték Báthory Zsigmondhoz, felajánlván neki a rácz királyságot vagy deszpotaságot. Zsigmond viszont zászlót küldött nekik s kitartásra biztatta őket, ígérve egyszersmind, hogy némely csapatokkal is segítségükre leend és Székely Mózeset küldendi hozzájuk fővezérül.³⁾ Erre a rácz csapatok, Zsigmond fejedelem pártfogásába és ígéreteibe bizva, egész dandárokká kezdtek alakulni s Temesvár körül tömörülni. 1594. évi júniusban már 15,000 főnyi felkelő állott együtt. Megtámadták és egy napon kétszer megverték a Lippa segítségére elindult temesvári basát, onnan győzelemittasan *Becskekerek* alá vonultak, magokhoz csatolták a becskerek-i rácz lakosságot, és hevesen ostromolni kezdek *Becskekerek* várát. Mazul basa a fiával és 11,000 törökkel négy ízben jött a vár felmentésére, de mind a négyszer oly erős ellenállásra talált a becskerek-i rácz tábor részéről, hogy hátrálni volt kénytelen. Erre a rácok vérszemet kapva utána iramodtak, 18 ágyúját elvették s a török sereget oly annyira szétverték, hogy alig menekülhetett el közülök

¹⁾ Bethlen Farkas, III. k. 183. l.

²⁾ Bárdny: Torontál hajdana, I. r. 26. l.

³⁾ Szilágyi S. Erd. országgyűl. eml. id. k.

1000 ember.¹⁾ Ki sem pihenve a fáradalmaikat, legott a védtelenül maradt *vár*ra vetették magokat. A Béga folyón s a sánczokat védő tóvizen majd úszva, majd csolnakokon átvergődve, a basa által csak imént épített emelésös kaput gyors rohammal letépték, a várat bevették és a bent talált törököket irgalmatlanul kardra hányták.

Míg ezek a Tisza vidékén történtek, Báthory Zsigmond is a nyílt cselekvés terére lépett. Megjelent Temesvár előtt és jún. 10-től kezdve két héten keresztül teljes erélyvel ostromolta Délmagyarország ezen legfontosabb erődítményét, szétszórta a vár segítségére érkezett tatár hordát, és június 17-kén közel volt már hozzá, hogy a várat bevegye, sőt néhány zászlót is feltűzetett már a vár falaira. Az ostrom folytatását októberben Jósika István vállalta magára, de bár november közepéig folytatta azt, a beözönló tatár hadak szüntelen háborgatásai miatt sikert nem arathatott.²⁾

A mint Báthory Temesvár alól elmozdult, a becskerek-i vár sorsa is rosszabbra vált. Nándorfehérvárról új török segédcapatok érkeztek Temesvárra és a hódolt részek megmentésére. Székely, kit Báthory a rácz felkelők ismételt sürgetésére segítségükre küldött, értesülve a török erő nagyságáról, melylyel úgy sem mérkőzhetett volna, csak Erdély határszéleig jött jelentéktelen seregével, hol megállapodván, Erdély határainak őrizetére maradt vissza. Június 13-dikán hasztalan sürgették a rácok Székely Mózes vajdánál a sokáig késő segélyt, e következőket írván neki: »E levelet mi hárman írjuk: Száva bán, Mironics Vélya és Tódor Vladika, minden knéz és a rácz keresztény nemzet nevében. Magunk s szolgálataink ajánlata után tartós egészséget és hosszú életet kívánunk. Azt is tudtul kívántuk adni, hogy midőn Vajda Mihály onnét ide jött, minket táborban talált már ugyan, mi azonban, hogy a mieink nagyobb számmal összegyülekezzenek, zsákmányainkat hozzájuk küldtük, és hogy ők, úgy a knézek, mint a vidék keresztény népe, halogatás nélkül ide jöttek, és említett Vajda Mihály előtt, valamint előttünk, esküvel kötelezték magokat, hogy

¹⁾ Andree Lambert: Historia von den Empörungen. Köln, 1596.

²⁾ Szilágyi, id. m.

a legfönségesebb király hívei maradunk, — és hogy mi mindnyájan egyetemben egy akarattal Istenéi s a legfönségesebb királyéi vagyunk és ő felségétől segílyt kérünk; s végre, hogy mivel a segíly már megígértetett, igen nagyon örvendünk és kérünk téged, a seregekkel ne késsél, hogy jó kedvünk legyen, s Istentől a legfönségesebb király számára jólétet esedezhesünk.* 1) Székely azonban ennek daczára sem jött és a ráczokat sorsukra hagyta. De ha jött volna is, alig hárfíthatta volna el a biztos catastrofát.

Becskekerek visszavételét 20,000 mozlim tűzte feladatául. A rácz bajnokok, megrettenve a túlnyomó török haderőtől, el akarták hagyni a várat és várost. De a lakosság zúgolódva hánytva szemökre, hogy holt testeiket sem kellene ott hagyniok. És erre, bár segílyt sem honnan sem kaphattak, ott maradtak, s július 10-dikén a véghelyeknél örködött s most meghitt rácz, oláh és magyar csapatokkal Haszán basa négyszer amnyi serege elébe léptek. A magyar hajdúk és önkéntes felkelők az elő-, a ráczok a derék-, az oláhok a hátesapatban vonulának ki 4300-an. A ráczok szent Miklós nevét kiáltva kezdék meg a csatát. Az ellenfél ez első roham elől hátrálni kezdte. A hátrálás azonban csak szünetelt hadi csel fogás volt. A török előhad sorai hirtelen megnyíltak, s azok mögöl szörnyű ágyú-láng fogadá az előrenyomuló támadókat. A magyarok oldalvást húzódtak oly czélből, hogy az ellenségnek cselt vethessenek. Ez alatt a ráczoknak és oláhoknak gyorsan a várba kellett volna visszahátrálniok. Azonban ezek részint egymás nyelvét nem értve, részint a magyarok kiszámított mozdulatát szaladásnak véve, rendetlenül megfutamodtak, — és ezzel minden el volt vesztve. Török bárd és gyilok alatt hulltak el a becskerekai ráczok, s velök a magyarok is, kiket az ellenség boszúja elérhetett. Keresett kinzások alatt roskadának össze, s 300 alig menekült meg életben. 2) *Szörnyű igazságszolgáltatása az égnek, hogy azokat érte most legsúlyosabban a török*

1) *Szalay L.* A magyarorsz. szerbek jogviszonya. III. 12—13., s utána mások.

2) *Feszler*, Kovachich után. VII. T. 313. — *Bethlen*, VII. 182., 227. — *Bárány*: Toront. hajd. 27. l. stb.

kök kardéle, kik negyvenhárom esztendővel előbb csúfos árulást követve el a hazán s keresztény testvéreiken, önként bocsátották török kézre a becskerekí várat! 1)

VIII.

A török erősen megfészkelé most magát a temérdek véráldozat irán kézrekerített Becskerekben. Innen indultak ki a környékre prédáló csapatai, égetve, pusztítva, zsákmányolva a keresztény falvakat egész a Marosig, de leginkább a ráczokkal éreztetve a félhold zsarnokoskodásának súlyát. A rácz nép, elhagyva tűzhelyeit, jószágát és vagyonát, elmenekült a magyar részekre és Erdélybe; a török Becskekerek vérmezején nemcsak reményét és szerencsését tette semmivé, de egy időre — mint egy egykorú annalista írja — még a rácz nevet is kitörülte Torontálban. 2) Ezentúl nem háborgatták a törökök uralma Becskekerek várában. Báthory Zsigmond lemondása után, midőn Báthory Boldizsár vette kezébe a kormányt, a hatalom ismét a törökbarátokra szállott át. Az erdélyi rendek Szalánczy Lászlót, mint a török követségeken gyakran megfordúlt embert, küldék a temesi részekre, hogy az ottani török viszonyokat rendezze. Feladata volt Palatics György lugosi bánhoz menni, s rábeszélni őt, hogy a törököktől általa a rácz mozgalmak idejében elvett erődöket a törököknek önként visszaadja, s igyekezzék megengesztelni a szomszédos bégeket, kikkel jövőre jó szomszédtságot tartson. 3) S noha ez a magyar-török barátság később több rendbeli változást szenvedett is, a becskerekí basáknak azért még sem történt semmi bajuk, egész egy századon keresztül.

1) »Eodem julii 10. die, festo S. Timothei E. M., depopulati sunt Turcae urbem nobilem Becskekerek, multosque circumpositos pagos opulentos, concidentes viros et mulieres abductas combussere, abductis eorum opibus, quas vehementer admirabantur. Becskekerekiani hi ante hoc excidium plus quam 30 millia Turcarum interfecere, et eorum conjuges pessime habuere, quae tunc rursus liberatae fuerant, abductaeque in Sebes et Lugos.« (*Chronica serbica Georgii Brankovič.*)

2) *Weidenfeld L.* Historica narratio quorundam gestorum Sigismundi Báthori. — *Kovachichnál Decius Barocius.* — *Bethlen Farkas*, stb.

3) *Szűldgyi*: Erd. országgyül. eml.

1598-ban, Győr hősi visszafoglalása után, midőn a budai beglerbég a Szinán helyébe nagyvezírré lett Mohamed Saturd-sit az érzékeny kudarcz megtorlására Magyarországra hívta, a nagyvezír jún. 18-án Nándorfehérvárról Beeskerek felé vette útját, s roppant seregével a városban megszállva, 45 napot töltött a vár falai közt, itt ünnepelevén lakmározva s kéjelegve a Bajram örömnüepét is. Veszteglésének célja volt bevárni a tatár khánt, ki szintén a nagyvezír által épített 1800 öles aldunai hidon s a páncsovai rónákon keresztül vezette táborát Beeskerek felé, hogy a nagyvezírhez csatlakozzék. A khán augusztus 30-dikán vonult be csapatai élén a becskerek várába, és ünnepélyesen fogadtatott. Czoboly köntösökkel s aranyhimzetű posztóval, drágakövekkel diszitett szerszámú lovakkal, tisztelték meg ajándékkal. Itt tartatott a haditanács is az iránt: melyik országút, a lippai, lugosi, sebesi vagy a váradi választandó-e mint czélszerűbb? Végre is Várad felé határozták el a mozdulatot, és szeptember elején 7000 tatár indult el Beeskerekről, s Debreczenig száguldva, pusztítá az országot. Csanád néhány ágyúdurranás után megadta magát s újra török járom alá került. Örei közül a szerdár sátora előtt 150 lefejeztetvén, a török sereg tovább vonult Várad felé.¹⁾

Két évvel később Mihály, havasalföldi vajda, Erdély s a János Zsigmond korából való magyarországi részek utáni vágyában Báthory Endre fejedelemre csapván s Gyulafehérvárt majd Kolozsvárt is elfoglalván, az erdélyi rendekkel oly feltétel alatt ajálta fel hűségét és szolgálatait a törökök ellen Rudolf császár s királynak, ha az Erdélyt s az említett magyar részeket, nemkülömben Moldvát és Havaselföldet teljes hatalommal birtokolhatóknak neki átengedi, továbbá ha őt a római birodalom fejedelmei közé sorolja. A bitorló 1600-dik évi július végével, midőn a székere visszatért Báthory Zsigmondot Szuczavánál megverte és Erdélyt a magáénak nyilvánította, Rudolf tanácsosai Ungnad Dávid és Székely Mihály által feltételeket szabott a király elé, melyeknek teljesítésétől tette függővé, ha vajjon a portával fog-e tartani, a honnan értékes kardot, buzogányt és zászlót kapott ajándékba, vagy pedig

¹⁾ *Havanes*, II. r. 626. s mások.

Rudolfal, a ki őt csak a »királyi helytartói« czímmel ruházta fel. A vajda feltételeinek 6-dik pontja így szól: »Azt is kívánja ő nga, hogy az mely végvárat megvehet pogáu kézből, u. m. Tömösvárt, Felnakot, Csanádot, *Beeskereket*, Páncsovát és Berint, azok ő ngáé legyenek, minden tartománival egyetemben, az Dunáig, örökben fiúrúl-fiúra ad utramque sexum.«¹⁾

Bécsben természetesen máskép végezték, mint azt Mihály vajda kívánta. Azt felelték feltételeire, hogy »az provinciákat, Erdélyt és Moldvát, sajátúl örökösökképpen nem adhatni, bizonyos okoknak ellenkezéseiért, s hogy az külső vármegyék és jószágok, kik az régi törvények szerint az Erdély provinciának kívül vannak, azon státusba, állapotban, kiben mostan találtatnak, megmaradjanak; hogy ha pedig a vajda városokat, várat s kastélyokat, avagy egyéb heleket, kik az magyarországi koronát illetik occupáltatja, tehát azok ő fgtét illessék és az magyarországi koronának restituáltassanak.«²⁾ Egyben utasítás ment a császári sereg fővezéréhez Bastához: lépjen fel erélyesen a bitorló ellen. Basta német és magyar hadaival szeptember 18-án Mirislónál és Szerednél csakugyan tönkre is verte Mihály vajdát, sőt még Havaselföldből is kiszorította, inát szegvén további kétszínűsködésének és hetvenkedő követeléseinek.³⁾ *Beeskerek tehát ezáltal is a porta uralma alatt maradt, és maradt később az 1606. évi bécsi békekötés közvégyzeményei daczára is.* Ezek egyik pontjában kikötetett ugyan, hogy az erdélyi fejedelemségbe lépett Boeskey Istvánnak a Tisza balpartján fekvő vidék is átadandó, valamint azt Báthory Zsigmond birtokolta; de e végzemény, minthogy Boeskey még azon évi decemberben meghalt, soha ténylegesen végre nem hajtatott. *De még csak tervbe sem volt véve magyar részről Beeskerek felszabadítása.* Jenő és Lippa visszavétele után Bethlen Gábor 1618. évi jan. 6-dikán Déváról irt levelében ünnepélyesen biztosítja a temesvári basát, ki panaszkodott, hogy a magyar urak, s kivált a jeneiek, a török részen levő városokat és falvakat hódoltatni akarják, hogy ilyesmire

¹⁾ *Szádeczky Lajos*: Levelek Erdély történetéhez. (Történ. Tár, 1883. évf. 106. l.)

²⁾ U. o. 107—108. II.

³⁾ *Szalay László*: Magyarorsz. története, IV. k. 450. l.

a magyarok közül senki sem gondolt. »Beckereket és egyéb falukat — úgymond — soha hírvél sem hallotta senki közülük, hogy hódoltatni akarták volna!«¹⁾

A becskereki vár mellőztetésének okát abban vélem feltehetően, hogy e vár, távolságánál és kézalól eső helyzeténél fogva, kevesebb birt most stratégiai fontossággal az erdélyi fejedelmekre nézve, kiknek minden gondoskodását saját országuk határainak védelme és jókarban tartása vette igénybe. A becskereki vár ez időben különben is nagyon silány, elpusztult állapotban volt. A bécsi udvari könyvtárban találtató »Legbiztosabb út a városok és országok megismerésére« című egykoru kézirat ezt mondja róla: »Beckerek fekszik egy, Belgrádból látható helyen, a Dunán átkelvéen és Temesvár felé menve egy napi út. Isztambultól 21 napi távolságra. Ezelőtt erős falú vár lévén, 958-ban (1551.) Rumélia beglerbégje, Mehmed pasa ostrom alá vevén, feladással bevette. Vára jelenleg elpusztult.«²⁾ Egy ilyen megrongált, rossz karban levő várat, mely a mellett még egészen félreeső helyen is állott, helyreállíttatni, hadi czélokra kijavíttatni, sok költségbe került volna az erdélyi fejedelmeknek, kik egyébiránt csak akkor fordíthattak volna rá kellő gondot, ha a tiszai részeket és azokkal együtt Beckerek várát is tényleges birtokba vehették volna, a mi azonban soha sem sikerült.

IX.

Újra ismét csak a XVII. század végén találkozunk Beckerek várával. Állapota siralmas volt. A török mitsem javított megrongált, elviselt bástyáin, nem tatarozta épületeit és sánczait, melyeknek hadi czélokra való szükségét, megerősödött uralma érzetében s az ország akkori reménytelen helyzetében, mi sem állítá szemei elé. Elveinél s hajlamainál fogva a török különben sem épített nálunk semmit, hanem csak rombolt, destruált. Másfél százados délmagyarországi ural-

¹⁾ Szilágyi Sándor: Bethlen Gábor és a porta. (Történ. Társ. 1881. évf. 621. l.)

²⁾ Bálint Gábor: A magyarországi török hódoltságról. (Századok, IV. évf. 4—5. II.)

mának idejéből nem maradt fenn egyetlen építménye, vagy csak egy puszta kőhalmoz, mely emberséges törekvésről, gyarapítási szándékról vagy technikai érzékről tanuskodnék. Ha a szükség kényszeréből olykor építenie kellett, mindössze is csak arra szorítkozék ebbeli munkássága, a mit a Korán törvényeinél fogva éppen építenie kellett és vallási czélokból nem nélkülözhetett. Dzsámiák, fürdők, vályogból és deszkákból alkotott lakházak, teljesen kielégíték parlagi vágyait és izlését.

A mint Buda 1686. évi szept. 2-dikán a keresztények kezére visszaesett, és a következő években szapora egymástánban ismétlődtek I. Lipót fegyvereinek sikerei; de főleg a mióta Savoyai Jenő herceg az Al-Dunára s az alsó Tisza vidékére helyezte át diadalmas hadjáratainak színhelyét: a becskereki vár már nem nyújthatott többé biztos otthont a török miliciának s a muzlim lakosságnak, mely mindinkább az egyes szandzsákok megerősített központjaiba vonult vissza, nemcsak Délmagyarországon, hanem országszerte mindenütt, a hol még törökök laktak. Midőn Jenő herceg a zentai diéső győzelem után 1697. évi szeptember 12-dikén a Tiszát átlépi, és annak balpartján lefelé haladva, a vesztés szultánt üldözőbe veszi mindazon határokig, melyeket a törökök Temesvár körül még megszállva tartának: Beckereken, mely a hőst tárt karokkal fogadó, már nem talált törököket, hanem csak görög hitű rác lakosságot, mely az elmúlt nyolczvan esztendei viszontagságok alatt kénytelen-kedvetlen kibékülve a törökkel, türte a spáhik uralmát és egyedül laktá most szegényes viskóiban eme vidéket. A zentai csata után eltakarodott török had ezentúl már csak Temesvár falai közé zárkozhatott. A Tiszán és a Maroson, egész le a Bégáig, úgy szintén Erdély határszéli vonalán egész Karánsebesig, Lipót volt a helyzet ura. Győztes hadvezérei fegyveres félkarikába szoríták a temesvári pasaliknak török kézen maradt még csekély területét. A herceg császári katonaságot helyezett a becskereki várba, s annak oltalma alatt legott áttelepíté a Tisza jobbparti falvából azon rác bevándorlók egy részét, kik Csernovics Arzén ippeki patriarchát követve, Magyarországon kerestek magoknak és utódaiknak új hazát. Velök jött Diakovics Izsaiás püspök is, ki egyelőre szintén Beckereken ütötte fel székhelyét.

Az elhanyagolt vár jókarba helyezésére és megerősítésére, mit a derék Veterani Frigyes már 1695-ben sürgősen ajánlott a bécsi haditanácsnak, csak most lehetett gondolni. *Jenő herceg Rabatin locassági tábornokra bízta a vár restaurálását, ki a sánczokat helyreállíttatá, a bástyákat kiépítteté, megerősíté és elegendő ágyúkkal s egyéb szükséges hadi szerzővel felszerelé. 1698-ban már ismét oly kellő hadi állapotba volt a becskerekéi vár helyezve, hogy a táborával Becskerekre érkezett Savoyai Jenő herceg is megszállhatott és néhány hétig bátorsággal lakhatott benne.* Innen intézte stratégiai mozdulatait Temesvár, majd Belgrád fele, majd ismét a Szendrőből kémszemlére jövő tatár kóborló csapatok ellen, melyeket egy ízben csak azért nem sikerült bekerítenie és elfognia, mert tervét egy megszökött huszár az ellenségnek elárulta.

Ha Jenő hercegnek sikerül vala keresztülvinnie a bécsi főhaditanácsnál, hogy a Maros-vonal felmentésére s a törökök központi állásának megsemmisítésére Belgrád helyett előbb Temesvár visszavételét tűzze ki hadi működése céljául; és ha a kormány eszébe előbb idehaza igyekezett volna visszaállítani s teljes diadalra segíteni a fejedelmi ház s a birodalom fegyvereinek becsületét, nem pedig Boszniában, mint azt tényleg tevő: Temesvár bizonyára már az 1697—1698. évi hadjáratok alatt felszabadult volna a török uralom alól. *Ez esetben pedig az újonnan helyreállított becskerekéi várra is kedvezőbb sors várt volna, mint a melyben a Magyarország beleegyezése és tudta nélkül kötött 1699. évi kárhozatos kárloviczi béke következtében részesült.*

A kárloviczi békének »Temesvár tartományára« vonatkozó második pontjában kimondatott ugyanis, hogy *a Temesvárnak alávetett tartomány, összes kerületeivel és folyóival, melyek áthasítják, maradjon a magasságos oszmán uralom birtokában és hatalmában; az e tartomány határai között fekvő megerősített helyek és várak pedig, köztük Becskerek vára is, oly kikötéssel vontassanak le a császáriak által, hogy a szerződés erejénél fogva ne építhessenek fel többé.* A padisa ugyanis boszankodva vette észre, hogy Temesvár körül számos vár létezik, melyek Temesvárt, mint egy prédára kitéfőzt

helyet bezárják. A sok képtelenséget magában foglaló békeokmány értelmében a szultán alkalmasint attól félt, hogy a portára visszabocsátandó várak újból ismét könnyen a császáriak kezébe kerülhetnének és általok a törökök temesvári központi állása megingatható volna.

Erre látszik mutatni az új nagyvezirnek, Rami basának azon intézkedése is, melynél fogva sietett a temesvári pasalik koronajószágait örökös családi jobbágybirtokokká átváltoztatni és ez által az ottani köznépet a török kormány iránt lekenyerezni. A basa intézkedéséből kifolyólag számos bevándorlás történt a Temesi Tartományba s Becskerekre is, Erdélyből, Hunyad-, Zaránd- és Arad megyékből. Mindezen bevándorlások által tetemesen szaporodott a török alattvalók száma s következőleg jelentékenyen erősödött a temesvári beglerbég hadállása.¹⁾

A bécsi hadi kormányuk és a kárloviczi békekötésnél szerepelt császári biztosoknak észszerűen az lett volna tehát a feladatuk, hogy a zentai győzelem által kivívott territoriális előnyöket a folytatandó hadjárat megkönnyítésére biztosítsák és az »uti possidetis« elv alapján megtartsák. De éppen az ellenkező történt! Beleegyeztek abba, hogy az elfoglalt Tiszabalparti területen talált erősségek földig leromboltassanak. *E rövidlátó politikának következménye lett aztán, hogy a Temesi Tartomány még 16 évig török fennhatóság alatt maradt; — és ha a Gondviselés kiváló áldásából nem ajándékozta volna meg monarchiánkat oly jeles hadvezérrel, mint a milyen a Savoyai herceg volt, s nem szabta volna meg véghatárait a török hatalom terjeszkedéseinek: a félhold réme innen, a Temesi Tartományból, indult volna ki újabb véres hódító hadjáratokra Magyarországon és Nyugat-Európában.*

Az elkövetett hibát csakhamar észre is vették Bécsben. Diplomáciai fogásokkal s kézalatti utasításokkal, kerülő és álútakon igyekeztek kivonni magokat a békeszerződés súlyos kötelezettségei alól. I. Lipót 1700-ban, tehát mindjárt egy évre a megkötött és aláírt kárloviczi béke után, *Jósika Zsig-*

¹⁾ V. ö. Szentkláray J. Száz év Dél-Magyarország újabb történetéből. I. k. 117. l.

mondot *torontáli főispánú nevezé*, »mivel hogy ő felségének győzelmes és dicső fegyverei által ezen vármegye fel van már szabadítva a török járom alól, és mivel Isten kegyelméből a béke is immár bekövetkezett.« Jósika természetesen soha sem léphetett megyéje kormányára; mert a török a békeszerződésre hivatkozva, e megye területét sajátjának tekinté. A tiszta-marosi határszélek kitűzésével és a Temesi Tartomány határai között fekvő megerősített helyek és várak lerombolásával megbízott gróf *Marsigli Alajos*, császári teljhatalmazott, titkos instructiókat kapott, hogy *a határvonalak megállapítását és az erődítmények szétbontását házza, halaszssa, a míg lehet*. De ez sem sikerült; mert a török rosszat gyanítva, türelmetlenkedni kezdett, és a békepontok gyors, haladéktalan végrehajtását sürgősen követelte a bécsi főhaditanácstól.

1701. évben Ibrahim basa nevezetvén ki a Temesi Tartomány kormányzójává, midőn Temesvár előkelői fogadására Páncsováig eléje mentek, az új basa elsőben is a Karánsebes vidékén mulató Marsigli által hosszúra elvont határszabályozási ügyről és a várak lebontásának mibenlétéről kérdezősködött a küldöttségtől. Megtudva a tényállást, nagy haragra lobbant és azonnal írt Marsiglinak, hogy miután a rá bízott dolog végrehajtásában tétovázik, bízza az erődök lerombolását más császári főemberre, — és hagyja el tüstént a török területet. »Ha meghagyásunkat meg nem érted — írja a basa — és saját belátásod szerint cselekszel: akkor azonnal jelentést teszünk felőled a magas portánál. Azok pedig jelentést teendenek a ti portai követeteknél és be fognak téged panaszolni az udvarnál. Ehhez nem fér kétség! Fontold meg tehát ezeket és a szerint cselekedjél. Hadd el határainkat és ne nyugtalanítsd tovább szegény rújainkat. Ha a határigazítás és a várak szétbontása a békeszerződés értelmében történt volna, két hónap alatt kényelmesen be lehetett volna fejezni az összes munkálatokat. De ime megbízatásod óta már két évnél is több idő telt el! Ha te több gondot fejtenél ki és jóakaratot mutatnál, könnyen végére járhattál volna feladatodnak; de közönyösséged világos. A köztünk fennálló barátság azt hozta volna magával, hogy a lebontandó várhelyek mindenikéhez külön embert neveztl volna ki a munkálatok vezetésére, hogy a munka annál

serényebben folyjon; de mindezt nem tetted. Minthogy tehát a határainkon belül való tartózkodásod többé nem kívánatos: térj vissza országodba, s add át nekünk haladéktalanul a tartományt. Távozásodat örömmel veendjük tudomásul.«¹⁾

A török kormány e categorikus fellépése következtében, de még inkább tán az országban jelentkezett vészes forrongás, a Rákóczy-mozgalmak kényszere alatt, végre engedni kellett osztrák részen, és Marsigli rövidesen két nap alatt befejezván a határigazítási ügyet, *1701. évi február végével ünnepélyesen átadta a törököknek a Temesi Tartományt*, — és katonai kíséretével együtt Erdélybe Rabutinhoz, s onnan Bécsbe távozott.²⁾ A kitünő tudós, a nagynevű geographus és történetíró megmenekült ekkép attól a kellemetlen missiótól, hogy a történeti emlékek iránt lelkeben táplált mély tisztelete ellenére, éppen ő legyen romboló eszköze a délmagyarországi erősségek sajnos pusztulásának, melyeknek megmohosult bástyáit nemzedékek számtalan véráldozata szentelé és melyek évszázadok hősi küzdelmeit, a honszerelem, vitézség és a király iránti hűség dicső erényeit jelképezték. A várak lebontásához, gróf *Oettingen Farkas* felügyelete mellett, külön-külön császári tisztek és mérnökkari egyének nevezettek ki. *Ezek a várórség s rácz munkásnép igénybevételével 1701. évi márcziusban azonnal hozzá láttak a lebontási munkálatokhoz, s azon évi nyár derekáiig befejezték feladatukat.*³⁾

Becskerek vára szintén leromboltatott és nem épült fel többé. Egészben 173 esztendeig állott fenn, kezdettől fogva folytonosan urat cserélve s a balszerencse csapásait szenvedve. Kortársainknál már emléke is kiveszett. A becskerei s környékbeli nép mitsem tud már a hajdani becskerei várról. Az utas, ki a esinosan fejlődő torontáli székvárost meglátogatja, szabályos egyenes utcáiban, pompás uri lakai körül, sehol sem leli már fel nyomát az egykori becskerei várnak, melynek porladozó romjai felett jelenleg a megye ékes palotája emelkedik. Legyenek a történet e kegyoletes sorai a múlt emlékének szentelve!

¹⁾ *Ozmán aga, temesvári dragomán, egykori feljegyzései.* Török kézirat a nagy-szebeni államgymnásium tanári könyvtárában.

²⁾ U. o.

³⁾ *Ozmán aga feljegyzései.*